

תאודור הרצל (בערך 1903)

לא היתה התפרצות מקרית. שאלת היהודים כבר הטרידה אותו קודם לכן — לכל הפחות, מ-1882, שבה קרא את ספרו של א. דירינג (ע"ע). „שאלת היהודים כשאלת הגזע, המידות והתרבות“ — ומאז חזר ועיין בשאלה זו בתקופות שונות בחייו מתוך מאמץ למצוא לה פתרון. — ב-1884 הוכתר הר' כדוקטור למשפטים, ומיד לאחר מכן התחיל מתאמן במקצועו בווינה ובזאלצבורג. אך לא עברה אלא שנה אחת והר' פרש ממקצוע המשפט והתמסר כולו לספרות.

מ-1885 ואילך פירסם הר' שורה של פליטונים וסיפורים פילוסופיים, שמצטיינים בלשון עדינה, בהגות מעמיקה על גורלו של האדם (ועל עתידה של הטכניקה) וברוח העצבות הנסוכה עליהם. יצירות אלו זכו להוקרה מצד ציבור הקוראים, ומבחר מהן כונס בספרים: „חדשות על ונוס“ (Neues von der Venus) (1887); „ספר הכסילות“ (Buch der Narrheit), 1888; „סיפורים פילוסופיים“ (Philosophische Erzählungen), 1900 (מהדורה שניה: 1919); „פליטונים“ (Feuilletons), שני כרכים, 1903 (מהדורה שניה, 1911). כמו-כן חיבר הר' מחזות, שכמה מהם הוצגו בהצלחה על בימות אוסטריה וגרמניה (בכללם ה„בורגתאטר“ בווינה) ושבהם דן הרצל — פעמים בכובד-ראש ופעמים בנעימה הומוריסטית — על בעיות-ההברה של זמנו. החשובים שבמחזותיו הם: „טֶבֶר ריין“, 1884; „ילד מפונק“ (Muttersöhnchen), 1885; „הוד רוממותו“ [הכסף] (Seine Hoheit), 1885; „גונבי-ציד“ (Wilddiebe; עם ה. ויטמן), 1888; „מה יאמרו הבריות?“ (Was wird man sagen?), 1890; „נסיכים מארץ-הגאונות“ (Prinzen aus Genieland; על אמנים), 1892; „הפירוש“ (Die Glosse), 1895; „הגטו החדש“ (Das neue Ghetto), 1895—1898; „קטנן שלנו“ (Unser Käthchen), 1898; „גֶרֶטל“ (Gretel), 1899; „סולון בלודיה“ (Solon in Lydien), 1904. הרצל ערך סיורים מרובים בגרמניה, בשווייץ, בבלגיה,

אבלס. שמשון אַבֶּלס, שהיה ב-1661—1674 רבה של קהילת שנייטאך, גילה נטיה לאמנות, וראיה לכך היא חותמת-הרב, שהזמין לעצמו ושה מופיע שמו בצורה רבת-עיסורים כשהוא נתון בין שני גברים, שמושיטים ידיהם זה לזה. אחר זמן-מה נדב צבי הירש אַבֶּלס לקהילת ניקולסבורג, עיר-מולדתו, פרוכת, שהצטיינה ביפיה. על הפרוכת נרקמה צורת שער, שמשני צדדיו רקומים ברקמה בולטת שני עמודים, ועליהם עומדים אגרטלים מלאי פרחים. החלקים הגבוהים יותר של הפרוכת מקושטים קישוטי-פרחים; מתחת להם רקום כתר ועל-ידו דברי-ההקדשה של המנדב. עיון סוציולוגי בדמות אבות-אבותיו של הרצל, הידועים לנו, מביא אותנו לכלל מסקנה, שסוכני-החצר רבי-ההשפעה והרבנים המופלגים בתורה, אלה שני המעמדות שעיצבו את ההיסטוריה היהודית במשך הרבה מאות שנים, נעדרים כמעט לגמרי במגילת-היחס של יוצר התנועה הציונית. יהודים כפריים ובעלי-מלאכה יושבי עיירות הם שהיו אלה שיוצא-הלציהם הגדול עלה על בימת ההיסטוריה במחצה השניה של המאה ה-19 וחולל מעשה היסטורי כביר.

הארכיון הווינאי של בית המלכות, חצר המלכות והמדינה; ארכיון המלחמה (Kriegs-Archiv) בווינה; הארכיון הממלכתי ההונגארי בבודאפשט; הארכיון של קהילת בודאפשט; הארכיון של מוראוויה בברין; M. Weinberg, *Geschichte d. Juden in der Oberpfalz*, 1909; B. M. Trapp, *Geschichte der Juden in Nikolsburg* (in *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, 1929, 417—443); H. Fleisch, *Die Kunst im Dienste der Synagoge* (in *Die jüdischen Denkmäler in der Tschechoslowakei*, 1933); P. J. Diamant, *Theodor Herzls väterliche und mütterliche Vorfahren. Eine familien-geschichtliche Studie mit einer Ahnentafel*, 1934.

פ. י. ד.

הרצל, תאודור (בנימין זאב) — Theodor Herzl

(י באייר, תר"כ/2 במאי, 1860, פֶּסֶט, הונגאריה — כ' בתמוז, תרס"ד/3 ביולי, 1904, אֶדְלֶאך, עלייד זמרינג, אוסטריה). אביה של הציונות המדינית ומייסדה של ההס־תדרות הציונית העולמית.

I. תולדותיו. — בבית הוריו, יעקב ודאנט (ע"ע הרצל, אבותי), היו חוגגים את הגיישראל ושומרים על המסורת היהודית בכללה, והר' אף ביקר בילדותו, בחברת אביו, בבית הכנסת הליבראלי ב-Tabakgasse, שעמד סמוך לבית, שבו נולד. כשהיה בן 8 נתקבל כחבר בחברה קדישא בבודאפשט. אפשר, שמע בימי נעוריו על השקפותיהם הציוניות של הרבנים אלקלעי (ע"ע) ונטונק (ע"ע) ועל בן-משפחתו ש. ביליץ (ע"ע הרצל, אבותי), שעלה לירושלים ומת בה, אך בדרך כלל כיוונה אמו את חינוכו ברוח ה„השכלה“ היהודית-הגרמנית של אותו זמן. מ-1866 למד הרצל בבית-הספר היהודי בפֶּסֶט; מ-1870 — בבית-הספר העירוני הרֶאָלִי באותה עיר; ומ-1875 — בגימנאסיה האוואנגלית שלה, שבה קיבל תעודת-בגרות ב-1878. כבר בתקופת-ילדותו נתגלו בהר' כשרון ספרותי, התעניינות בטכניקה ושאיפה לגדולות. כשהיה בן 10 החליט לבנות את תעלת-פאנאמה; בגיל 14 יסד אגודה ספרותית של תלמידים בשם „אנחנו“ (Wir). ב-1878 — אחר מותה של אחותו היחידה פאולינה, שהיתה בכירה ממנו בשנה אחת — עבר עם הוריו לווינה, שבה נרשם כתלמיד למשפטים באוניברסיטה. ב-1881 הצטרף לאגודת-הסטודנטים הגרמנית „אלביה“, אך ב-1883 פרש ממנה כמחאה על גילויי האנטישמיות, שמצא בה. „מחאה“ זו

תאודור הרצל (בערך 1875)

והלא-יהודים. בדראמה זו שולל הרצל בהחלט את הטמיעה ואת השמד כאמצעים יעילים להשגת המטרה הנכספת. הבהרה נוספת בתחום הנדון — הבהרה שהביאה אותו לכלל מסקנות סופיות — באה לו ע"י משפט דרייפוס. שנפתח באותו פרקיזמן בפאריס, והר' ככתב של עיתונו, היה עדי-ראיה לו. למראה התפרעותם של בני ההמון הפאריסאי בטכס ההורדה-בדרגה של הקצין היהודי התף מפשע, ולשמע צעקו-תיהם: „מוות ליהודים“, גמלה בו ההכרה, שאין פתרון לבעיה היהודית אלא ביציאה המונית של היהודים מתחומי הנגע האנטישמי ובריכוזם בטריטוריה מיוחדת. הוא החליט לגשת לפעולה לשם הגשמתו של רעיון זה.

במאי 1895 פנה במכתב לברון מוריס הירש (ע"ע), גדול הגדבנים היהודיים של זמנו, וביקש ממנו שיקבל אותו לשייח על שאלת-היהודים. לשיחה זו, שנתיימה ב-2 ביוני 1895 ושיש לראות בה את פתיחת פעולתו הציונית של הר', לא היו התוצאות. שהר' קיווה להן. הר' לא הצליח להשפיע על הירש, ואף לא להסביר לו את תכניתו בשלמותה, כי הירש הפסיק אותו באמצע ההרצאה. יתכן, שגם התכנית עצמה עדיין לא נתגבשה כל צרכה במחשבתו של הר', באופן שאפ-שר היה לו להסבירה בבהירות ובקיצור לאחרים. הוא גם לא שכנע את הירש במכתב המפורט, ששלח לו למחרת השיחה; ואולם עצם המאמץ לגולל בפני הירש את רעיונו החדש גרם לכך, שהר' ניתח, העמיק והרחיב את תכניתו מכל צד, עד שבנה ממנה בניין שלם. מחשבותיו על עניין זה הסעירוהו כליכך, ששוב לא היה מסוגל לעסוק בשום דבר אחר. הוא רק רשם מה שעלה על דעתו על פיסות-נייר — בשכבו, בקומו, בלכתו, בכל שעות היום והלילה, בבית וברחוב, כאילו לפי פקודה מגבוה, „אני מעבד את הדבר ז“, רושם הוא ביומנו, „לא, הדבר מעבד אותי. היתה זו הזיית-מירון, לולא היה הדבר הגיוני כליכך מתחילתו ועד סופו. למצבים כאלה קראו בלשון-הקדמונים: השראת השכינה“.

מרשימות אלו נתהוותה הטייטה הראשונה של החוברת „מדינת-היהודים“, שכתובתה נסתיימה ב-17 ביוני 1895. היא נרשמה ביומן הציוני (שהרצל כתב מזמן שיחתו עם הבארון הירש עד סמוך לפטירתו) בשם „נאום אל הרוטשילדים“ (או „אל מועצת-המשפחה“). נאום זה מכיל חלקים חשובים באותו ניסוח, שהיה עתיד להשפיע על העולם, ואילו חלקים חשובים אחרים נוסחו בבהירות מועטת מזו, שמציינת את תכנה של „מדינת-היהודים“, ואין הדברים אמורים רק מבחינת הדיוק והחריפות ההגלית: לא היתה זו בכלל סקירה מיועדת לציבור, אלא כעין נאום, שהרצל ביקש להשמיעו בפני חוגי-המשפחה של הרוטשילדים; על-כן נתייחד בו מקום מרכזי לרכושו של בית-רוטשילד. הרצל היה בטוח — ובכך ביקש לשכנע את הרוטשילדים — שרק ע"י הגשמת תכניתו, התכנית של מדינת-היהודים, אפשר היה להציל את הונום העצום של הרוטשילדים, המשול למגדל מגביה והולך, שסופו להתמוטט וליפול, אם לא יורחב בסיסו ואם לא יובא לידי סיום הארמוני בקצהו העליון. לתכלית זו יש רק מוצא אחד: „העניין הישן והפשוט הזה שמו — יציאת מצרים“. רכושם של הרוטשילדים, המעורר את קנאתו של העולם הלא-יהודי, צריך שיקודש ע"י מטרה; שומה עליו לשמש יסוד למימון תכנית גדולה של הגירה והתיישבות, שהר' מגולל אותה כאן לכל פרטיה. הרצל היה מעוניין, שמשו (מוריץ) גי'מן (ע"ע), רבה הראשי של קהילת-וינה,

בהולאנד, באיטליה, בצרפת ובאנגליה, ואת רשמי מסעותיו אלה תיאר ברשימותיו הספרותיות וביומניו.

ב-1889 נשא הר' את יוליה נשאואר (1868—1907). חייו נישואיו לא היו מאושרים; גרם לכך בעיקר אי-כשרת של אשתו להבין לשאיפותיו של הר', ואולי גם דבקותו הבלתי-רגילה בחוריה, וביחוד באמו. נולדו להם שלושה ילדים: פאדלינה (1890—1930), האנס (1891—1930) ומרגרטה המכונה טרוזה (1893—1943).

ב-1891 עד יולי 1895 שימש הר' כתבו הפאריסאי של *Neue Freie Presse* הווינאי — שהיה באותם הימים עיתון ליבראלי גדול ורבי-השפעה. אגב מילוי תפקידו זה הירבה הר' להתעניין בשאלות המדינה והחברה בצרפת — ומתוך כך גם בעולם כולו —, אך ביחוד נתן את דעתו על הפארלאמנט-סאריזם הצרפתי (מבחר מכתבותיו על נושא זה פורסם בצורת ספר בשם „היכל בורבון“ — *Das Palais Bourbon* — משהחריפה האנטישמיות בצרפת גברה גם התעניינותו בשאלת-היהודים, ומאמרו הראשון על נושא זה, המכונה „אנטישמיים צרפתיים“, כבר הודפס ב„נויאה פרייאה פרסה“ ב-1891. סמוך לשנת 1893 ראה את בעיית-היהודים כשאלה חברותית, העשויה לבוא על פתרון הגמור ע"י תנועת-שמד גדולה ומאורגנת של בני הדור הצעיר היהודי וכן ע"י הצטיינותם לתנועה הסוציאליסטית. אמנם עד מהרה נוכח, שאין ממש בדרכים אלו, ובדראמה שלו „הגטו“ (לאחר מכן — „הגטו החדש“), שכתב בסוף 1894, ביקש הר' להציג את שאלת-היהודים על בימת-התיאטרון וע"י כך להעמיד אותה לזיוכוח פומבי. היתה בכך מעין התחלה של מדיניות יהודית חדשה: הוא קיווה, שע"י דיון גלוי-לב בשאלה זו ברשות-הרבים — ולא בחוגים מצומצמים וסגורים — ימצא פתרון מניח את הדעת ברוח של הבנה וסבלנות הדדית בין היהודים

תאודור הרצל (1884)

שונים, שיכלל את המבנה ההגיוני של תכניתו ואף נתן לה סיום מלהיב יותר. כך בא לעולם חיבור חדש לגמרי בשם: „מדינת-היהודים. ניסיון לפתרון מודרני של שאלת היהודים“. המהדורה הגרמנית ראתה אור ב-14 בפברואר 1896. בהוצאת מ. ברייטנשטיין בווינה. באותה שנה עצמה הופיעו תרגומים של החוברת בעברית, באנגלית, בצרפתית, ברוסית וברומנית.

רעיונו היסודי של הרצל בחיבור זה הוא, שהאנטישמיות, מצד אחד, ויצר-החיים של הכלל היהודי, מצד שני, אינם מאפשרים את פתרונה של שאלת-היהודים בדרך ההתבוללות. היהודים הם עם, עם אחד; ואת צרת-היהודים, העתידה להחריף במרוצת-הזמן, משום שנובעת היא ממסיבות-חיים הכלכליות והחברתיות הבלתי-נורמאליות של היהודים, כורים בכל הארצות, אפשר לסלק, ואף להפוך לכוח מניע רב-עוצמה, בדרך מדינית בלבד, כלומר, ע"י הקמתה של מדינה יהודית עצמאית בהסכמתן של המעצמות. מדינה זו עלולה היתה לקום, לדעתו של הרצל, בארץ-ישראל או ארגנטינה, בהתאם לשיקוליו ובחירתו של העם היהודי (הרצל עצמו גטה אחר ארץ-ישראל). הרצל היה סבור, שתחילה יש ליצור את התנאים המדיניים להתיישבות, ורק אחר-כך תגיע שעתן של ההגירה והעליה המאורגנות. יש להקים את המדינה לפי תכנית קבועה מראש ובאמת-מידה גדולה, מתוך הסתייעות בכל השגי המדע והטכניקה המודרניים, וברוח של קידמה סוציאלית (יום-עבודה של 7 שעות, וסמל 7 כוכבים בדגל הלאומי). הגשמתה של תכנית זו מצרכת את הקמתן של שתי חברות: האחת — „אגודת-היהודים“ (Society of Jews), כאישיות משפטית וכבאות-כוח מזסמכת של העם היהודי; והשניה — ה„חברה היהודית“ (Jewish Company), שתרכוש את המימון והביצוע של הבניה על יסודות כלכליים מוצקים. הכספים האשראי יגויסו מן הבאנקים היהודיים הגדול-

יתוך בינו לבין אלברט רוטשילד, הנצר הווינאי של המשי פחה. לשם כך פנה ב-11 ביוני — עוד קודם סיום הכתיבה של הטיוטה הראשונה — במכתב אל גידמן והזמינו לפגישה. גידמן השיב לו מתוך הסתייגות והיסוסים, והרצל חזר ופנה אליו במכתב שני, בינתיים, עוד קודם שקיבל את תגובתו של גידמן על הצעתו, ראה הרצל לנכון לבחון את התרשמותו של יהודי משכיל מתכניתו.

הרצל קרא את ה„נאום“ באוני ירדה, הרופא והעיתונאי פרידריך שיף, וזה האחרון חיזק את דעתו, שהתכנית היא פרי זעזוע-העצבים של מקברה, הזקוק בדיחפות למנוחה ולטיפול רפואי. גידמן — הוסיף שיף — יראה בהרצל מסורף ויודיע את הדבר מיד להוריו, שיהיו אומללים. הרצל היה מדוכא עד עומק-נפשו מתגובה ראשונה זו של אחד ממשכילי-עמו. אם תכניתו, שהאמין גם עכשיו בצדקתה, עשתה רושם כזה על יהודי נאמן ומשכיל, הרי ברור הדבר, שאין טעם להוסיף לטפל בה. מזועזע עד היסוד מתגובה זו וחדור זעם על קטנות מוחם של היהודים, שבשיף ראה הרצל את באי-כוחם הטיפוסי, כתב בו ביום (18 ביוני) את מכתבו הרביעי אל הבארוק הירש. „מכתבי האחרון דורש סיום“, כותב הוא. „הנה הוא לפניך: הסתלקתי מן העניין. ליהודים אין לעזור לפי שעה. אם אחד יראה להם את ארץ-הבחירה, לעוג ילעגו לו, כי נחותים הם. ובכל זאת ידע אני את מקומה: היא בקרבנו! בתוך רכושנו, בתוך עבודתנו ובתוך הקשר המיוחד בין שני אלה, שהמצאתיו ברוחי. אך צריך שנהיה נחותים עוד יותר, שיפגיעו בנו עוד חרפות, יריקות, נאצות, מלקות, שוד ורצח. עד שנהיה בשלים לרעיון זה... עדיין אין אנו מיואשים למדי. לפיכך ילעגו למושיע“. — בתקופה מאוחרת יותר הוסיף הרצל את המשבר, שעבר עליו באותם הימים, לזה שעובר על גוף מליבון, שהוטל לתוך מים קרים; „אם גוף זה הוא במקרה ברזל — הוא נהפך לפלדה“. הרצל יצא ממשבר זה מחושל ומחוזק. למרות המכשולים הקשים, שנתקל בהם בדרכו בימים שלאחר מכן, ולמרות דברי הלעג וההתקפות, שכוונו תכופות נגדו ואף השרו עליו דיכאון לזמן-מה, שוב לא נרתע מפניהם לאחוריו ולא נמנע מלעשות כל מה שהיה דרוש, לדעתו, לביצועה של תכניתו.

ביולי 1895, עם השתחררותו, לפי בקשתו, מתפקידו ככתב ה„נויאה פרייאה פֶּרְסֶה“ בפאריס, חזר הרצל לווינה, שבה נתמנה כעורך המדור הספרותי של אותו עיתון. ב-17 באוגוסט נפגש במינכן עם מ. גידמן ועם הבאנקאי היינריך מאיר כהן מברלין, שנמנה עם חובבי-יצונו. הרצל קרא באזניהם את נאומו אל משפחת-רוטשילד, גידמן התרשם תחילה עמוקות מדעותיו של הרצל, אך אחר-כך הסתייג מהן, ולסוף אף הביע בפומבי את התנגדותו לתכניתו של הרצל. כן לא האירה ההצעה לחה פנים להרצל בשיחות המרובות, שקיים במחצה השניה של שנת 1895 בווינה, בפאריס ובלונדון עם אנשי-שם יהודיים ושבחן ניסה להניעם לדיון רציני בתכניתו ע"י הקמת ועדת-מחקר או פעולה הולמת אחרת. התוצאה החשובה היחידה של שיחות אלו היתה השגת הסכמתו הגמורה של מלך נורדאו (ע"ע) לרעיונו; מאז לא פסק נורדאו להעמיד את שמו, עטו וכשרון-הדיבור שלו לשירותם של הרצל והציונות. הרצל בא אז לכלל החלטה, שעליו להציע את תכניתו לפני הציבור הרחב. הוא עיבד מחדש את „נאומו אל הרוטשילד-דיים“ גם מצד התוכן גם מצד הסיגנון, הרחיב אותו ע"י מה שהכליל בו רעיונות ומסקנות, שהועלו בשיחותיו עם אישים

לית) ; ומסוף שנת 1898 דרש בהתמדה זיכיון ממלכתי (צ'אר-טר) להתיישבות רצופה ומרוכזת, שתהנה משלטון עצמי ומזכות להגנה עצמית. בדרכו לקושטה זכה לקבלת-פנים חמה ע"י המוני היהודים בסרביה ובבולגאריה. כן נתקבל בהתלהבות ע"י היהודים של מזרח-לונדון, ולעומת זה לא עלה בידו להשיג את תמיכתם של מנהיגי היהודים באנגליה, של חובבי-ציון באותה ארץ, ושל הנהלת יק"א. אף הנדיב הידוע, הבארון אדמונד בנימין רוטשילד (ע"ע), שביחסו לעניין היתה תלויה במידה מרובה גם עמדתם של ראשי היהדות ואגודות חובבי-ציון באירופה המערבית, דחה את תכניתו של הר' בשיחה המכרעת, שקיים עמו בפאריס ב18 ביולי 1896. רוטשילד נימק את התנגדותו לה בכך, שאין כל אפשרות לארגן את המוני-היהודים, עצם הדחיה, וביחוד הטעם שניתן לה, גרמו במידה מרובה לדבר, שהר' החליט לארגן את העם היהודי לשם הפיכתה של א"י למדינה יהודית. לתכלית זו פיתח תעמולה רתבה לתכניתו. ב6 במארס 1897, בוועידה מוקדמת של באי-כוח אגודות חובבי-ציון בגרמניה, אוסטריה וגאליציה, הוחלט, לפי הצעתו של הר', לכנס קונ-גרס ציוני כללי.

הרעיון של כינוס קונגרס ציוני עורר התנגדות חזקה ברוב חוגי היהדות, ואף בשכבות ניכרות של חובבי-ציון ; אך הר' הצליח להתגבר על התנגדותם של יריבים וספקנים ולכנס את הקונגרס הציוני הראשון, כאסיפה הלאומית של העם היהודי הרוצה בתחייתו. לשם הפצת הרעיון הציוני יסד הר' את השבועון Die Welt ("העולם"), שגיליונו הראשון הופיע ב4 ביוני 1897. הר' מימן את השבועון ואף היה עורכו הראשי.

ב29-31 באוגוסט 1897 נתכנס בבאזל הקונגרס הציוני הראשון (ע"ע) — הכינוס הבינ-ארצי הראשון של היהודים על בסיס לאומי וחילוני. בקונגרס נתאשרה תכניתה של התנועה הציונית, הידועה בשם "תכנית-באזל", הזקמה התסדרות הציונית העולמית, כאירגון מדיני של "העם היהודי בדרך".

הר' שניהל את דיוני הקונגרס הציוני הראשון (וכן של חמשת הקונגרסים הציוניים הבאים, ש-נתכנסו בחייו), נבחר לנשיאה של ההסתדרות הציונית העו-למית, ומאז שימש בכהונה זו עד מותו. מכאן ואילך חתר הרצל בהתמדה — בלא להתחשב במח-לת-הלב שלו, שהלכה והחריפה במרוצת-הזמן מעומס-עבודה ומ-התרגשויות, ולמרות ההתקפות הקשות, שנערכו עליו מצד מתי-נגדים מן החוץ ומצד יריבים בתוך המחנה הציוני — להשגתן של שתי מסרות עיקריות: (1) "הקמת בית-מולדת לעם היהודי בא"י, כפי שנקבע ב"תכנית-באזל", בהסכמתן של המעצמות ושל תורכיה — הסכמה, שתושג ע"י מו"מ דיפלומאטי; (2) חיווקה ופיתוחה של ההסתדרות הציונית עד שתהא מסוגלת להיות גורם

לים או הבינונים, ורק אם אלה יסרבו — תבוא הפניה אל המוני-העם.

החוברת "מדינת-היהודים" עוררה תגובות מתגובות שו-נות בחלקים השונים של היהדות. רובם של יהודי אירופה המערבית — מן המתבוללים הקיצונים ועד לחרדים — שללו את הנחותיו של הר' דחו את תכניתו המעשית, ואף חלק מחובבי-ציון במזרח ובמערב הסתייג מתכנית זו, שנראתה להם מרחקת לכת מן הראוי, ואולם חלק גדול מחובבי-ציון הסטודנטים הציוניים באוסטריה ובארצות אחרות קידמו את רעיונותיו של הר' בהתלהבות ותבעו ממנו, שיתייצב בראש החוגים, המעוניינים בהגשמתם. כך נעשה הר' בזמן קצר מנהיגה של התנועה, שמאז נקראה "ציונית". מתוך קשריו אל חובבי-ציון ולפשוטי-העם, ביחד מאירופה המזרחית, בא הר' לכלל הכרה, שרק לארץ-ישראל בלבד, ולא לארגנטיינה או לארץ אחרת, יש כוח-המשיכה הדרוש להקמת מדינה יהודית כמולדת לעם. בדרך זו נעשה הר', שהיה תחילה טריטוריאליסטן, כלומר, דוגל ברעיון של הקמת מדינה יהודית באיזו ארץ שהיא, ציוני במלוא המובן של המלה.

הר' פתח ללא דיחוי בפעולתו המדינית. ב23 באפריל 1896 נתקבל לראיון — בתיווכו של הכומר האנגליקני ה. הקלר (ע"ע) — ע"י הדוכס הגדול פרידריך מבאדן, שמאז ואילך רחש אהדה לתנועה הציונית, ובעזרתו של הדוכס בא הר', במגע עם קיסר גרמניה, ביוני 1896 יצא הר' לנסיעתו הראשונה לקושטה, ובסיועו של הסוכן הדיפלר-מאטי הפולני מיכאל נוולינסקי נתקבל לשיחה ע"י הווזיר הגדול. הר' הציע לפניו תכנית, שלפיה עתידים היו היהודים לקבל עליהם את תיקון מצבה הפינאנסי החמור של הקיסרות התורכית תמורת ויתורו של השולטן על שלטונו בארץ-ישראל והסכמתו להפיכתה למדינה יהודית בלתי-תלויה. משנדחתה תכנית זו דרש הר' רק רישיון להקמתה של מדינה יהודית כפופה למרותו העליונה של השולטן (מדינה ואסא-

Das Bild ist grandios. Man sieht förmlich die ganze patriotische Bewegung, die da aufsteht und, obwohl das Bild nur einen Punkt der letzten Sitzung ist, die tragische Artige Figuren des Beamtentums vor seinem Konsole in IV Art... das, offen man hat — über die letzten sieben Jahre gleichgerichtete Gebilde die sind. Diese beiden, seit Jahren gegenüber, politische Mächte, die bitteren Fellen, die sich kindlich für breiten Wege strecken, das die liegen.

schon, blühend; hat den gewohnt & beherrschte zu gleicher Zeit Ein General-Kampf; was dieses Labortum für langjährigste Kampf auf Frauen blut, habe ich vor Frau Hals seinem letzten schläger verstehen gelernt.

שני עמורים מפתיחיו של יומן הרצל על כיסודו בחולאנד, 1885. עם רישום ותיאור של "המננו בתרומ" מאת פראנס האלס

תאודור הרצל (בערך 1896)

ע"י השולטן עבדול חמיד II. הר' עשה רושם חזק על השולטן, שביקש ממנו להגיש לו הצעות ממשיות לתיקון מצבה הפינאנסי של תורכיה; אך הואיל וגם הפעם לא עלה בידו של הר' להשפיע על עשירי-היהודים, שיעמידו לרשותו את הסכומים הדרושים לדבר — לא חלה התקדמות כמו"מ. באמצע פברואר 1902 הוזמן הר' שוב לקושטה ושהה בה כאורחו של השולטן, אך לא נתקבל על-ידי אישית. הוצע לו רישון להתיישבות מפוזרת של יהודים במקומות שונים בקיסרות התורכית, ביחוד בארם-נהרים. תמורת שיפור מצבה הכספי של הקיסרות; כיון שא"י הוצאה בפירוש מן התכנית — דחה הר' את ההצעה. ביולי 1902 הוזמן הר' שוב לקושטה, אבל גם הפעם לא קירב אותו המו"מ אל מטרתו. בהשפעת התפתחות זו החליט הר' לפנות לכיוון חדש לשם קידומה של תכניתו; התחיל המגע המדיני שלו עם בריטניה הגדולה.

על חשיבותה של בריטניה לגישומה של הציונות עמד הר' מתחילת פעולתו המדינית, וזוהי אחת מן הסיבות לדבר, ששאף לייסד את "אגודת-היהודים" באנגליה ושהבאנקים "אוצר התיישבות היהודים" ו"אנגלו-פלשתינה", וכן הקרן הקיימת לישראל (שנוסדה בקונגרס החמישי בדצמבר 1901), נרשמו כחברות אנגליות. לשם גיוס אהדתם של המדינאים ודעת-הקהל באנגליה לציונות כינס הרצל את הקונגרס הציריני הרביעי ב-1900 בלונדון. בעזרתו של העיתונאי הציוני י. לאופולד גרינברג עלה ביד הר' לקשור קשרים עם ממשלת בריטניה. בתחילת יוני 1902 הוזמן הר' ללונדון כדי להעיד כמומחה בפני הוועדה המלכותית לכניסתם של זרים (קרי: יהודים) לאנגליה. בהזדמנות זו בא בדברים עם לורד נתנאל מאיר רוטשילד, ראש בית-רוטשילד הלונדוני, שהתנגד לרעיון ההתיישבות היהודית בא"י, אך גילה התעניינות בהתיישבות היהודית בתחומי הקיסרות הבריטית. בעדותו בפני הוועדה המלכותית טען הר', שבעיית ההגירה של זרים (יהודים)

בעל-משקל במו"מ המדיני והכספי עם גורמי-חוץ וגוף מבצע של מפעל ההתיישבות בא"י. זמן קצר אחר הקונגרס הציוני הראשון פתח הר' בעבודות-הכנה להקמתו של באנק קולוניאלי ציוני, בעל הון-מניות של 2,000,000 ל"ש, שנועד ליצור את הבסיס הכספי למו"מ שלו עם ממשלת-תורכיה. הר' הניח, שעם סיומו המוצלח של מו"מ זה יוקמו, כחברות-בנות לאותו באנק, המוסדות הכלכליים הדרושים לפיתוחה של הארץ ולאירגונה של תנועת העלייה אליה וההתיישבות בה. בקונגרס השני (28-30 באוגוסט 1898) הוחלט רשמית על ייסודו של הבאנק, ובמאוס 1899 הוצאה ההחלטה לפועל. הבאנק, שמושב הוא בלונדון, נקרא בשם The Jewish Colonial Trust Ltd. (בגרמנית: Jüdische Colonialbank; ובעברית: "אוצר התיישבות היהודים" [ע"ע]). ב-1903 נפתחה ביפו כחברה-בת לבאנק זה "חברת אנגלו-פלשתינה" (כיום: בנק לאומי לישראל). ואולם מאחר שהבאנקים היהודיים הגדולים, שבעליהם התנגדו לצירוף המדינית, לא השתתפו במפעל, לא עלה ביד ההסתדרות הציונית אלא לגייס הון-מניות של 250,000 ל"ש בלבד. אמנם סכום זה היה גדול מכל הסכומים, שנאספו עד אז באגודות ציוניות, אך היה זעום לנוכח התפקידים העצומים, שנתייחדו לבאנק בתכניתו של הר', אי-הצלחה זו לרכוש את אהדתם ועזרתם הפעילה של בעלי-ההון היהודיים לטובת התנועה הציונית היתה המכשול הגדול ביותר בדרך פעולתו המדינית של הרצל, ואפשר — הסיבה העיקרית לאי-השגת עצם מטרה זו, למרות כמה הצלחות חלקיות, שזכה להן.

זמן קצר אחר הקונגרס הציוני השני עלה ביד הרצל, בעזרתו של הדוכס הגדול מבאדן, לרכוש את לבו של קיסר גרמניה, וילהלם II, לרעיון הציוני. בסוף ספטמבר 1898 הוריע הקיסר להרצל, באמצעותו של פיליפ אוילנבורג (ע"ע), שגריר גרמניה בווינה, שהוא מוכן לקבלו לראיון בירושלים בכיקורו הקרוב בארץ-ישראל, אבל עוד קודם לכן, בראיון שנתן הקיסר להר' בקושטה (18 באוקטובר 1898), שבה שהה בדרכו לארץ-ישראל, הודיע לו הקיסר, שהוא מוכן להמליץ לפני השולטן על התנועה הציונית ולקבל עליו את החסות על "חברת-ההתיישבות לסוריה ולארץ-ישראל". שעמדה להיווסד ע"י הרצל. לאחר מכן נסע הר' לארץ-ישראל ונתקבל בהתלהבות ע"י תושבי המושבות העבריות (מקוה-ישראל, ראשון-לציון, נס-ציונה ורחובות). במקוה-ישראל נעצר הקיסר עם בני-לווייתו כדי לדרוש בשלומו של הר', שהמתין לו בשערי-הכניסה לבית-הספר. הראיון הרשמי של הרצל ומלווייו עם הקיסר, שנתקיים ב-2 בנובמבר 1898 במחנה-האהלים של הקיסר על-יד ירושלים, לא הביא לידי התוצאות, שהר' ציפה להן — בעיקר בהשפעת מיניסטר-החוץ הגרמני ברנרד פון בילוב (ע"ע), שבין השאר הושפע מאי-אהדתם של חוגי ההון הבאנקאי היהודי לתנועה הצירינית ומהתנגדותם הנמרצת של היהודים הליבראליים ושל רוב העיתונים והעיתונאים היהודיים לתנועה זו. אמנם בתשובה לנאומו של הר' השיב הקיסר, שהוא רואה בעין יפה את מאמציה של התנועה הציונית לשיקומה של א"י, ואף הבטיח להוסיף ולחקור בעניין; אך לאחר מכן לא הוקדשה עוד בחייו של הר' תשומת-לב ניכרת לתנועה הציונית לא מצד הקיסר ולא מצד ממשלתו.

כן לא נשאו פרי מאמציו המדיניים הישירים של הרצל בקושטה. בעזרתו של ארמין ומבר (ע"ע), שהיה מקורב לחצר-המלכות בקושטה, נתקבל הר' ב-17 במאי 1901 לראיון

הרצל פותח את הקונגרס הציוני השני בבאזל (1898)

המליץ עליה בפני מיניסטר-החוץ הבריטי. הלורד לנסדאון (ע"ע). בעקבותיו של מו"מ זה נדרש הרצל ב-18 בדצמבר 1902 ע"י משרד-החוץ הבריטי לשלוח ועדת-חקירה לחצי-האי סיני, והובטח לו, שאם הדין-וחשבון של הוועדה יהיה חיובי, תתמוך ממשלת-בריטניה בתכנית בפני שלטונות-מצרים. המשלחת, ששוגרה על סמך הבטחה זו לחצי-האי סיני, קבעה, שחצי-אי זה וחבל אל-עריש יהיו ראויים להתיישבות רק אם תסכים ממשלת-מצרים להעברת כמותים-מים ניכרות לאיזורים הללו מן הגילוס. אחר מו"מ ממושך, שהתנהל ע"י הר' ל. גרינברג והקולונל א. א. גולדשמיט עם הנציב העליון הבריטי, הלורד קרומר (ע"ע), ועם ממשלת-מצרים, דחתה הממשלה המצרית את התכנית, ובעקבותיה של דחיה זו סילקה ממשלת בריטניה את ידיה ממנה.

בשיחה, שקיים גרינברג עם צ'מברלין ב-20 במאי 1903, עורר מחדש, בשמו של הר', את עניין ההתיישבות בקפריסין. אך צ'מברלין היה סבור, שקפריסין אינה מתאמת להתיישבות יהודית אוטונומית. הוציע במקום זה שטח-ארץ באפריקה המזרחית (ע"ע אוגנדה, הצעת). על תכנית כזו כבר רמו צ'מברלין בשיחתו עם הר' מיום 23 באפריל 1903, והר' דחה אותה. אך הואיל ובינתיים הגיעו הידיעות המסעירות על הפרעות, שנערכו ביהודי קישינב וחשפו את מצוקתם של המוני-ישראל באירופה המזרחית ואת הצורך שהיה להם בישועה דחופה, ראה הר' צידוק בהמשכת המו"מ עם ממשלת-אנגליה גם על יסוד הצעתו של צ'מברלין. הוא הגיע להחלטה זו מתוך נימוקים מדיניים, טכסיים ומעשיים. הוא האמין, שע"י הידוק הקשרים בין ההסתדרות הציונית ואנגליה תכיר

לאנגליה תבוא על פתרונה, אם תציע ממשלת-בריטניה סררי-טוריה להתיישבות עצמאית של היהודים. אמנם, קבע הרצל, מטרתה של התנועה הציונית, כפי שהוגדרה בתכנית-באזל, היא התיישבות ממלכתית בא"י, אך במסיבות מיוחדות, כשהיה הכרח בהושטת עזרה דחופה להמוני-יהודים, תראה התנועה הציונית חובה לעצמה לנסות — מתוך שמירה על תכניתה ועל עקרונותיה — להקל את גורלם של היהודים הגדכאים בדרך אחרת. בשיחה, שהיתה לו, להר', עם יושב-ראש הוועדה למחרת היום, שבו נתן את עזרתו הפומבית, גילה הר', שבד-בריו על טריטוריה להתיישבות נתכוון לקפריסין ולחצי-האי סיני, כלומר, לחבל-ארץ נתונים לחסותה של אנגליה, שהם קרובים לארץ-ישראל.

לאיזורים אלה הופנתה תשומת-לבו כמה שנים קודם לכן ע"י דוד טריטש (ע"ע). עכשיו, אחר כשלוש המו"מ עם ממשלת-תורכיה, ראה הר' לנכון לבוא בדברים עם ממשלת בריטניה בעניין השגת זיכיון (צ'ארטר) להתיישבות יהודית באותם האיזורים, ביהודי כחבל הסמוך לוואדי אל-עריש. הוא האמין, שדרך זו יצליח לפתוח בזמן הקרוב בפעולה התיישבותית, שנתבעה בתוקף מצד חוגים גדלים והולכים בתוך ההסתדרות הציונית לנוכח אי-ההתקדמות במאבק המדי-ני. כן קיווה, שאם ייאהזו היהודים בשכנות לארץ-ישראל, יגיע הדבר את ממשלת-קושטה לויתורים, בהשתדלותו של ל. גרינברג נתקבל הר' ב-22 באוקטובר 1902 לראיון ע"י מיניסטר-המושבות הבריטי, ג'וזף צ'מברלין (ע"ע). המיניסטר דחה את ההצעה של התיישבות יהודית בקפריסין, אך התייחס כאהדה לתכניתו של הרצל בנוגע לחצי-האי סיני, ואף

המשלחת הציונית אל וילהלם II (עלייר תעלה סואז)

גרס, ביחד בקרב הצירים מרוסיה. הללו ראו בכך בגידה בא"י, וכשהחלט, למרות התנגדותם, על בחירת הוועדה, שתיעץ לוועד הפועל המצומצם (ההנהלה הציונית של הימים התם) בעניין שיגור ועדת-הקירה לאפריקה המזרחית, עזבו „אומרי הלאו” את אולם-הקונגרס. בשיחה גלוית-לב עם הצירים שפרשו הוכיח להם הר', שלא הפסיק אף לרבע את מאמציו להשגתה של א"י, שהיתה ותהיה לעולם מטרתה של הציונות, וכך עלה בידיו למנוע את פילוגה של התנועה. בישיבת-הסיום של הקונגרס, שבה השתתפו כל הצירים, הצהיר חגיגית: „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני”.

מיד אחר הקונגרס המשיך הר' בהשתדלויותיו אצל המעצמות לשם השגתה של א"י. הוא החליף מכתבים בעניין זה עם פלוזה, ששלח הוראות בקשר לכך לשגריר של רוסיה בקושטה. כן העלה הר' הצעות חדשות לפני ממשלת-תורכיה. ביאנואר 1904 קיים שיחות עם האפיפיור ועם מלך איטליה וממשלתה, ואולם השתדלויות אלו לא הביאו לתוצאות ממשיות. אותה שעה המשיך הר' בעקשנות את המו"מ עם

מדינה זו ביהודים כבאומה מבחינה מדינית ותסייע בגישומה של התכנית הציונית בכללה. כן היה סבור, שהצעת אוגאנדה תביא את תורפיה לידי ויתורים גדולים יותר לגבי א"י, משתיווכח תורפיה, שתפסיד את עזרתו של ההון היהודי, שהיה, ודאי, מועמד לרשותה אילו הסכימה להתיישבות יהודית אוטונומית בא"י. ולסוף ראה הר' בתכנית-אוגאנדה אמצעי להפיכת המנוסה המבוהלת של היהודים מרוסיה לתנועה מאורגנת לארץ, שתשמש כעין נקודת-משען למרכז העתיד לקום בא"י.

ואולם בו בזמן המשיך הר' גם בפעולתו הישירה למען א"י. ב-5 באוגוסט 1903 נסע לרוסיה כדי להשתדל בהקלת מצבם של היהודים בממלכה זו, וכן כדי להבטיח את המיכתה של הממשלה הרוסית בקושטה בתביעות של ההסתדרות הציונית לגבי א"י. בשתי השיחות, שקיים עם פלוזה, מיניסטר-הפנים הרוסי, הבטיח זה האחרון להר', שממשלת-רוסיה תמליץ על התכנית הציונית בפני השולטן. במסעו זה נתקבל הר' בהתלהבות ע"י המוני היהודים ברוסיה.

ביחד בוילנה, בזמן שהייתו ברוסיה נמי סרה לגרינברג הודעתה של ממשלת ברייטניה מן 14 באוגוסט 1903, שאם ועדתי-החקירה, שתשלח ע"י ההסתדרות הציונית, תמצא באפריקה המזרחית שטח מתאים להתיישבות יהודית, תהיה ממשלת בריטניה מוכנת להרשות את הקמתה של מושבה יהודית אוטונומית באותו תחום תחת שליטתו של מושל יהודי ובהנהלתה העליונה של בריטניה.

בהספמת הוועד הפועל הציוני הגיש הר' את „הצעת אוגאנדה” לקונגרס הציוני השישי שהתקיים בבאזל ב-22—28 באוגוסט 1903. למרות הודעתו המפורשת בנואם-הפתיחה, שאין הצעה זו באה לשנות דבר בעניין המטרה הסופית של הציונות ושהדברים אמורים, לפי שעה, בהחלטה לבחון את ההצעה בלבד — עוררה התכנית התנגדות נמרצת והתרגשות מרובה בקוני-

חרצל ווילפסון בסירה על תוף קושטה (1898)

מלחמות קשות אלו, נוסף על עבודתו המאומצת בשירות הציונות, החלישו מאד את לבו החולה; ומיד אחר ישיבת הוועד הפועל הוכרז לצאת לריפוי לעיר-המרפא פראנצ'נס-באד. הוא לא החלים וחזר לווינה, מכאן נסע למקום-המרפא אדלך שעליד זמרינג, כאן לקה בדלקת-הסימפונות, ובמה-לה זו מת.

בחיי עשה הר' רושם רב על כל רואיו בהופעתו החיצונית, ביפיתארו ובהתנהגותו האומרת כבוד; אלה שעמדו על טיבה של פעולתו הושפעו, נוסף על כך, ממעוף החוזה שלו, מרוחב-מבטו המדיני, מכשרונו הארגוני, וממסירות-הנפש שלו לרעיונו. אחר מותו נתעלתה דמותו בעולם היהודי והפכה למעין אגדה. לא עברו שנים מרובות ונתגלו גם תוצאות מאמציו. בזכות פעולתו הופרו היהודים כאומה בין האומות ונפתחה תקופה חדשה בדבריימיהם. הוא הפך את התנועה הציונית, שלפניו היתה צנועה וחלשה, לתנועה עולמית, ועם יצירת ההסתדרות הציונית שיווה לה דמות של ארגון מדיני, באופן שקיסרות אדירה כבריטניה הגדולה ראתה בה באות-כוח מוסמכת של העם היהודי. מכאן הוליכה דרך ישירה להצטרפת בלפור (ע"ע) ולייסודה של מדינת-ישראל.

כהוגה-דעות ניתח הר' את בעיית-היהודים בבהירות ובעמקות יתרות. ב„מדינת-היהודים“, וביחוד ב„אלטנזילנד“ (שיצא באוקטובר 1902; תורגם לראשונה לעברית ע"י נ. סוקולוב בשם „תל-אביב“, תרס"ג), צפה מראש התרח-שויות בחיי-ישראל, שאירעו בשנים שבאו אחריו. הוא תבע את פיתוחה של א"י בעזרת המדע והטכניקה, הטיפ לטבלנות בכל השטחים, בכלל זה ביחסים בין האוכלוסיה היהודית והערבית, וביקש לארגן את החברה החדשה, שתקום בא"י, בדרך שיתופית („מוטואליסטית“). ב„אלטנזילנד“ נתן ביטוי למופת לגעגועי-העם על ארצו ההיסטורית, והמוטו של הספר „אם תרצו — אין זו אגדה“ נעשה סיסמה לתנועה הציונית בכללה, ואין לגרוע מהשגים אלה גם ע"י ציון חסרונותיו, שעוררו את ביקורתם של בני-הדור, והם: זרותו למסורת היהודית והתעלמותו מחשיבותה של הלשון העברית במפעל התחיה הלאומית של עם-ישראל.

בצוואתו ביקש, שיקברוהו עליד קבר-אביו בווינה עד שהעם היהודי יעביר את עצמותיו לארץ-ישראל, ואמנם עם ייסודה של מדינת-ישראל הועברו עצמותיו (באוגוסט 1949) להר-הרצל שבירושלים. לשם הועברו גם עצמות הוריו ואחותו פאולינה, יום מותו (כ' בתמוז) הוא יוס-זיכרון לאומי במדינת-ישראל ולציונים בכל העולם.

כתביו הציוניים של הר' (בגרמנית) פורסמו לראשונה ב-1905 (בעריכת ל. קלנר) בשם *Zionistische Schriften*; פנס חדש של כתביו הציוניים יצא ב-1934—1935 בשם *Gesammelte zionistische Werke*. בתרגום עברי יצאו כתביו הציוניים לראשונה על-ידי הוצאת „אחיאסף“ בווארשה בתרע"ח—תרפ"ד, יומניו של הר' נתפרסמו לראשונה במקורם הגרמני ב-1922—1923. מבחר מקיף מכל כתביו-הר', שכולל את יומניו, בתרגום עברי (ע"י ר' בנימין, א. ברש, א. יערי, ד. קמחי וי. שטיינברג), ב-10 כרכים, יצא בתל-אביב ב-1934. כרך של מאמרים („ציונות“) וכרך של „מכתבים“ יצאו בעברית בעריכת ב. נתניהו (1937). איגרות הר' מתחילת פעולתו הציונית עד הקונגרס הראשון יצאו בתרגום עברי בעריכת א. פיין וג. הרליץ (תש"ח). הוצאה שלמה של כל

הפגישה של הרצל עם וילהלם זו עלייר מקוהה-ישראל (1898)

אנגליה, שבו ניסה לשווא לחדש את הדיון בתכנית-סיני. המלחמה הקשה, שנלחמה בו האופוזיציה הציונית (בהנהגתם של אוישיקין, צ'לנוב, אחד-העם), הכבידה עליו, מבחינה טכסיטית, את ההסתלקות הגלויה מתכנית-אוגאנדה — צעד, שהיה מעוניין בו. מלחמה זו נתחדשה מיד אחר הקונגרס, כי ההתפייסות שלו עם האופוזיציה, שעליה דובר למעלה, לא היתה, כפי שנתברר, בת-קיים. לפי יזמתו של מנחם אוישיקין (ע"ע), ששהה בימי הקונגרס השישי בא"י, נתכנסו בתחילת נובמבר 1903 בחארקוב חברי הוועד הפועל הציוני מרוסיה והחליטו — בין השאר — לשלוח משלחת להר' ולדרוש ממנו התחייבות בכתב, שהוא מסלק את ידיו לחלוטין מתכנית-אוגאנדה ומכל הצעה של התיישבות מחוץ לא"י. הר' סירב לקבל את שליחיהם של ציוני-רוסיה כמשלחת ולשמוע אולטימאטום זה. אחר כמה חדשים של מאבק קשה ופולמוס חריף בעיתונות הציונית ובאסיפות-עם החליט הר' לכנס את הוועד הפועל הציוני הגדול לשם בירור המחלוקת במחנה הציוני. בדיונים הסוערים, שהתקיימו בווינה ב-11—12 באפריל 1904, שבהם הוכיח הר' לחברי הוועד הפועל, שהוא מוסיף לשמור אמונים לא"י, הצליח להרגיע את האופוזיציה ולקיים את המסגרת האחידה של ההסתדרות הציונית, ועידת-התפייסות זו היתה מפעלו הגדול האחרון של הר' למען התנועה הציונית.

היהודים ע"י תהליכי העת החדשה; היא — תוצאה של האמאנציפאציה" (ספרייהימים, I, תרצ"ד, עמ' 9; "מדינת-היהודים", ב"כתבים ציוניים" [להלן: כתבים], תרצ"ד, עמ' 30).

האמאנציפאציה הרסה את חומות-הגטו, אבל רק את החומות החיצוניות בלבד. מאחורי חומות אלו הסתתרה חומה נוספת, בלתי-נראית לעין, אבל ממשית מאד — חומת התבדלות פסיכולוגית-חברתית, שהוקמה ע"י עצם העובדה של החיים בתוך הגטו במשך הרבה מאות-שנים. וחומה זו לא נהרסה. בעוד שהריסתן של החומות החיצוניות אראפשר היה לה שתעשה בעיקרה אלא ע"י העמים, שהיהודים חיו בתוכם, הרי הריסתה של המחיצה הפנימית היתה בעיקרה תפקידם של היהודים עצמם. היהודים לא מילאו תפקיד זה — או יותר נכון: לא מילאו אותו בשלמות — מפני שמאות שנים של חייהתבדלות הרסו בתוכם את כושר הטמיעה הגמורה (ר' נאומו של הר' בהתאגדות הישרא-לית-האוסטרית, "ציונות", עמ' 51; "מדינת-היהודים", שם, עמ' 31, ועוד). אכן במידה שהיה תהליך של טמיעה, היה מצומצם מדי ואיטי מדי, שימנע את התעוררותה של האנטי-שמיות, ומשנתעוררה תנועה זו, שוב נחסמה הדרך לטמיעה לא רק ע"י המחיצה הפנימית, אלא אף ע"י המחיצה הסוציא-לית החיצונית, שהוקמה ע"י האנטישמיות.

הטמיעה הגמורה של היהודים בתוך האומות חייבה על כל פנים תנאי אחוזה וסבלנות במשך זמן ארוך הרבה יותר משניתן לה. אילו ניתן ליהודים, "זמן-מעבר" מתאים, אילו איפשרו להם לעלות לאט-לאט אל האמאנציפאציה ובשעת עליה זו נתנו להם, כפי הצורך, ברוך או במרץ, להיטמע, יתכן שפני הדברים היו שונים מעיקרם. "בכל אופן, סבור הר', היחה האמאנציפאציה צריכה לבוא אחרי ההתבדלות, לא לפניה". מאחר שהתהליך ההיסטורי היה בכיוון הפוך, כבר "מאוחר הוא לחשוב על התבדלות", וכן מאוחר הוא לחשוב על אמאנציפאציה כגילוי טבעי של רצון-העם (המכתב לביסמארק, "ספרייהימים", כרך א/ תרצ"ד, עמ' 118). מעכשיו היא עניין לקרב ולמאבק — מר, יומימי, מתפשט ומחמיר — עניין, שיש לכפותו על המוגייהעם. וכלום כפיה כזו היא אפשרית?

הטמיעה היתה הכרח לקיום האמאנציפאציה מפני שזו האחרונה ניתנה ליהודים בתקופת השתלטותו של עקרון הלאומיות. הרעיון, שפותח אח"כ ע"י נורדאו (ושכבר הוא נמצא אצל ואגנר, ב"היהודים במוסיקה"), שהאמאנציפאציה ניתנה בתנאי שהיהודים ייטמעו — תנאי, שהיהודים לא מילאו אותו — אמנם לא נוסח בצורה זו ע"י הר', אבל הוא גלום ומרומז בדבריו. היהודים נועדו ליעשות ע"י שיווי-הזכויות לא רק אזרחיה של מדינה מסוימת או נתיניו שני-הזכויות של שלטון מסויים, אלא אף בנים לאומות, שבתוכן חיו. הם אמנם הכריזו על עצמם בתור כאלה, אבל מעולם לא נעשו כך מן הטעמים שזכרו למעלה. הם נחשבים בכל מקום כ"בנים חורגים", ובצדק, כי המשך הקיום הקיי בוצע שלהם הוא למעשה המשכו של קיום לאומי נסתר. טענתם של האנטישמיים בכל מקום, שהיהודים מהווים "אומה בתוך אומה", היא בלא ספק נכונה ביסודה, מאחר שהיהודים הם באמת בני עם מיוחד (לפי הגדרת הלא-מיות של הר', שעליה ידובר להלן), שמסרב או אינו מסוגל לוותר על זהותו. מכאן המתיחות המיוחדת ביחסים שבין

כתבי הר' (לרבות איגרותיו), בתרגום עברי, 20 כרכים, מתפרסמת משנת תשי"ד ואילך, מטעם הארכיון הציוני המרכזי בירושלים בעריכתו של א. ביין, מיבחר מיומני-הר' יצא באנגלית בתרגומו של מארווין לואנתאל (Lowenthal) בניו-יורק (בשם The Diaries of Herzl) ב-1956, והוצאה שלמה של היומנים (בתרגומו של הארי זון) נתפרסמה ב-1961. באנגלית, ובלשונות אחרות, נתפרסמו גם מיבחרים אחרים מכתבי הר' וחיבורים בודדים שלו, ובייחוד זכו להוצאות מרובות "מדינת היהודים" ו"אלטנוילאנד".

ר. בריינק, חי הר', I, תרע"ט; ש. ל. ציטרון, הר', חייו ופעולותיו, 1921; ז. פישמן, בנימין זאב (תאודור) בן יעקב הר', ערך ביוגרפי-ביבליוגרפי, תרפ"ד; מ. לוריה, תיאודור הר' והשקפותיו הפוליטיות והחברתיות, תרפ"ו; ש. שווארץ, הר' בספרי ימיו, תרצ"א; הג"ל, הר' באיגרותיו, ת"ש; א. ורדי, מלכי בציון, פרשת מסע הר' בא"י ותכונות עדי ראיה, תרצ"א; י. פטאי, הר', 1936; מ. הופמן, הר' הצעיר, 1941; מ. קלינמן, הר', [תש"ה]; י. וייגשל, האנס הר', 1945; הר' בתזון הדור, רשימות, הערכות, זכרונות, [תש"ו]; א. ביין, עם הר' ובעקבותיה, מאמרים ותעודות, תשי"ד; ק. רוזנפלד, הר' הסופר, תש"ו; נ. א. שוראקי, הרצל, תיים וחזון, 1960; י. קלוזנר, אופוזיציה להרצל, תש"ז; א. ביין, תיאודור הר', תשכ"א; A. Friedmann, *Das Leben Theodor Herzls*, 1919; L. Kellner, *Theodor Herzls Lehrjahre*, 1920; J. de Haas, *Theodor Herzl, a Biographical Study*, 1927; T. Nussenblatt, *Zeitgenossen über Herzl*, 1929; id., *Ein Volk unterwegs zum Frieden* (Theodor Herzl - Berta von Suttner), 1933; id. (ed.), *Theodor Herzl-Jahrbuch*, 1937; M. Georg, *Theodor Herzl, sein Leben und sein Vermächtnis*, 1932; Z. F. Finkelstein, *Schicksalsstunden eines Führers*, 1934; J. Fraenkel, *Theodor Herzl, des Schöpfers erstes Wollen*, 1934; id., *Theodor Herzl, a Biography*, 1946; J. Kastein, *Theodor Herzl, das Erlebnis des jüdischen Menschen*, 1935; S. R. Landau, *Sturm und Drang im Zionismus*, 1937; L. Vogel, *La vie pathétique de Théodore Herzl*, 1955; O. K. Rabinowicz, *Herzl, Architect of the Balfour Declaration*, 1958; R. Patai (ed.), *Herzl Year Book*, I-III, 1958-1960; E. Rosenberger, *Herzl as I Remember him*, 1959.

א. ב.

II. משנתו הציונית של הר' — בשלושה תחומים עיקריים תרם הר' למחשבה הציונית: (1) בקביעת מקור-תיה של השאלה היהודית וטיבם; (2) בהגדרת מהותה של שאלה זו והקפה; ו(3) בהבהרת עצם תכנון של פתרון וגם — ובייחוד — בבירור הדרכים העשויים להביא לידי השגתו. בכל אחד מן התחומים הללו היה בתרומתו משום מפנה מכריע בהלכה ובמעשה הציוניים כאחד.

(1) האנטישמיות, סיבותיה ויעדיה, שלא כהוגיהדעות הלאומיים שקדמותה, שלא ראו באנטישמיות (ע"ע) של המאה ה-19 אלא גלגול של שנאת-ישראל ההיסטורית, ראה הר' באנטישמיות תופעה חדשה, או שונה משנאת-ישראל שקדמה לה מכמה בחינות-יסוד. אין האנטי-שמיות סתם המשך לשנאה הישנה ואין להסביר את זו כאת זו עלידי אותן הסיבות עצמן. האנטישמיות החדשה אמנם ניזונה ממורשת השנאה של ימי-קדם, ויש בה גם מיסודות המשפטים הקדומים והשנאה הדתית של ימי-הביניים; אבל העובדה, שלידתה וגידולה באו בתקופה, שיסודות אלה נחלשו בהפרה הציונית, מעידה בבירור, שבכללה ובעיי-קרה היא גובעת ממקורות אחרים. וכשם שמקורות אלה אינם אידיאיים, כגון דת, או משפטים קדומים או אמונות תפלות (כפי שחשבו, למשל, פיליפסון וילינק), כך גם אינם פסיכולוגיים (כפי שחשבו סמולנסקין ופינסקר). האנטי-שמיות געוצה במצב המשפטי והסוציאלי, שלתוכו הוכנסו

נפש, ועל כל פנים תמיד בלתי-מרוצה, ואי-שביעת-רצון זו דוחפת אותו בהכרח אל המחנה של המהפכנים הסוציאליים. התוצאה היא שהמעמד הבינוני הכללי נלחם ביהודים בשלוש הזיתות: בפר-נאנסיסטים היהודיים, הלוחצים עליו מלמעלה; בבני המעמד הבינוני היהודי, המתחרים הישירים שלו, ובפרולטאריאן היהודי, המאיים עליו — מלמטה — בהפיכת משטרו. מפניכך המעמד הבינוני הכללי הוא הגושא העיקרי של האנטישמיות, אבל מסיבות דומות, אף אם לא באותה שיטתיות, נלחמים ביהודים אף בני המעמדות הנמוכים ובני המעמדות הגבוהים.

שינוי המבנה הסוציאלי של היהודים לא יפתור בעיה זו. לשוא יטיפו המטיפים לפרודוקטיוויזאציה של היהודים, להעברתם לחיי-הקלאות וכדומה. אחד מן הקינים העיקריים של האנטר-

המשלחת הציונית אל קיסר גרמניה מחוץ לשער ירושלים (1898)

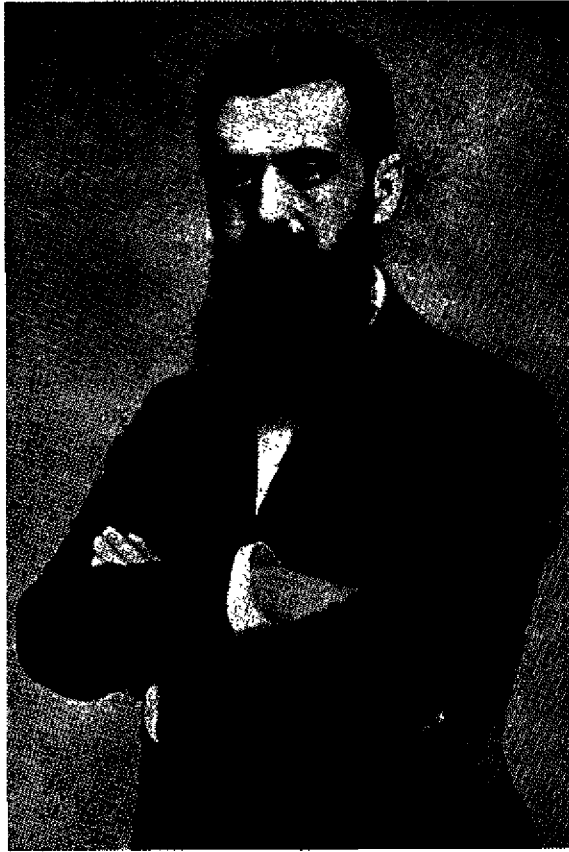
שמיות בגרמניה, מציין הר' (ספרייהיים, I, עמ' 22), היא מדינת הסן, ושם היהודים הם איכרים זעירים" (נימוק, שמזכיר את דבריו של ליליינבלום [כל כתביו, ד', עמ' 29]: „הלא נודע כי היהודים עובדי האדמה ובעלי האומנויות סבלו יותר מכל אחיהם מן הרעמים [הפרעות]“). הן אמנם ההתחרות הכלכלית מדרבנת את האנטישמיות ומענקת לה עצמה של כוח-מחץ, אבל חדירתם של היהודים בשעה זו לתוך שכבות כלכליות נוספות, אף אם תפחית את הלחץ בשכבה אחת, תיצור אותו בשכבה אחרת על-ידי העברת יסודי-ההתחרות אליה, וכך תגביר את נגע האנטי-שמיות בתוכה — משום שנגע זה הפך בינתיים למחלה מהלכת בכל השכבות של האוכלוסיה ומשום שמקורו — וזה העיקר — אינו בשטח הכלכלי אלא בתחום הניגודים הלאומיים.

מה הם הסיכויים למלחמה באנטישמיות, לשתקה ולשכחה הר' משיב על שאלה זו: אפס.

מאחר שהאנטישמיות החדשה אינה נובעת משנאת-הדת, ממשפטים קדומים או מתסביכים פסיכולוגיים — או אינה נובעת מהם בלבד —, מאחר שעיקרה נעוץ בגורמים סוציאלי-לוגיים, מורשת תנאי-העבר ופרי מסיבות-ההווה — אין היא ניתנת בשום פנים לחיסול ע"י הסברה ראציונאליסטית או הטפה הומאניסטית. כנגד גורמים הקשורים ביסודות מלחמת-הקיום — הלאומית והפרטית — תש כוחה של הטפה כזו. האנטישמיות אינה עתידה לדעוך, כל עוד לא תעלמנה הסיבות שגרמו להתפרצותה, ולהפך היא עתידה לגדול בתוקף אותן הסיבות עצמן („מדינת-היהודים“, שם, עמ' 31). מאחר שביטולה של האמאנציפאציה אינו אפשרי בלי שינוי יסודי של סדר-החברה הכללי, היא המאבק על ביטולה קשה וחמור, ובמידה שיימשך ויתקדם מאבק זה, בה במידה תחריף האנטישמיות ותחמיר. שום התפתחות פנימית, טבעית, הנובעת מסדר-הדברים הקיים, אינה עשויה להביא שינוי בתהליך זה. המתח הגובר בין שני קטבי הציר, המציין את המציאות התברותית החדשה — כלומר, בין האנטי-שמיות והאמאנציפאציה —, מוכרח להסתיים בדרך הטבע

הצדדים ומכאן חריפותו של הסיכסוך: הניגוד בין החוק, שאי-אפשר לבטלו — החוק, המתייחס אל היהודים כאל בני-העם —, ובין כוחות-העם, המונעים את ביצועו מפני שאינם מכירים ביהודים בתור כאלה.

שאלת-היהודים היא איפוא שאלה לאומית, מכריז הר' — כלומר, היא שייכת לתחום המאבק בין לאומים, ובתור כזו אינה עשויה להיפתר אלא בהתאם לחוקי-השלב של מאבק זה ומתוך שימוש באמצעים הנדרשים בו. „אין היא שאלה סוציאלית כמו שאינה שאלה דתית אף-על-פי שהיא לובשת לפעמים צורות אלו או אחרות“ („ציונות“, עמ' 14). במידה שהיא שאלה כלכלית, כלומר שאלה של התחרות בין שכבות שונות של האוכלוסיה על העמדות הכלכליות במדינה, כל עיקרה כלול בעובדה, שהלא-יהודים רואים בהתחרות זו מאבק כלכלי לא עם אזרחים אחרים, אלא עם בניו של עם אחר. עקצה של הבעיה אף בתחום זה נעוץ, איפוא, ברקע הלאומי, ועוקץ זה דוקה נתחדד ביותר, באופן שהפך לסכנה מצד עצמו, מחמת המבנה הסוציאלי של היהודים, השונה מזה של כל עם ועם, מבנה זה נבע מן העובדה, שהתנאים המיוחדים של חיי-הגטו יצרו ביהודים שני טיפוסים עיקריים: את איש-הכסף ואיש-הרוח. „מסיבות היסטוריות היפנו אותם אל ענף-הכספים, ומחמת „היגמלות ניכרת מעבודה גופנית“ נוצר בתוכם המון של אינטלקטואלים, במידה שאין דוגמתה בשום עם. כבניו של ציבור בורגני מובהק, חדרו היהודים, משנפתחו שערי-הגטו, לתוך המעמד הבינוני העירוני, ומחמת כובד משקלן, בכמות ובאיכות, של השכבות הנזכרות בקיבוץ היהודי, הורגשו מיד כוחן והשפעתן בכל חלקי האוכלוסיה. בעוד שאנשי-הכספים היהודיים פרצו להם עד מהרה דרך למעלה, אל המעמדות העליונים, לא הצליחו האינטלקטואלים ובעלי המקצועות החפשיים, שמספרם היה מחוץ לכל פרופורציה רגילה, להי-קלט כולם במעמדות הבינונים, וכך נדחה חלק ניכר מהם למטה, לשכבת הפרולטאריאן, כמגורש מעמדה משובחת יותר וכנמנה על מעמד שאינו רואה את עצמו שייך לו לא על-פי נטייתו ולא ע"פ ערכו, הפרולטאריאן היהודי הוא מר-

תאודור הרצל (1903)

לאמונה בנצח-ישראל, או בכוח ההסתגלות של היהודים וכד', שצתיד לחלץ אותם גם ממצוקה זו; להפך: למצב זה אי-אפשר יהיה להסתגל ואף מוצא לא יהיה ממנו. כי האנטישמיות, כשם שהיא מתקדמת לקראת שיא בחריפות, כך היא מתקדמת לקראת אוניורסאליות בהקף. "במקום שאינה קיימת בו היום, תהא קיימת מחר" ("ציונות", עמ' 64); "היהודים, הבורחים מן השנאה, יוצרים אותה בכל מקום שהם באים לשם" ("היהודי הנצחי", כתבים, עמ' 188); "וכך יוצא שבמדינות הללו יגרשונו ובמדינות אחרות, שנימלט אליהן, ירצחונו" (ספרייהימים, I, עמ' 129). אעפ"כ לדבריו, שאין הצלה מפני האסון, לא היתה משמעות פאטאלית; כוונתו היתה לומר, שההתפתחות הנידונה תגיע בהכרח לידי ה"סוף" הנזכר רק אם יניחו לדברים להתגלגל מעצמם, אם לא תבוא התערבות מכוונת, מחושבת, שבכוחה להפסיק את התהליך בעוד מועד.

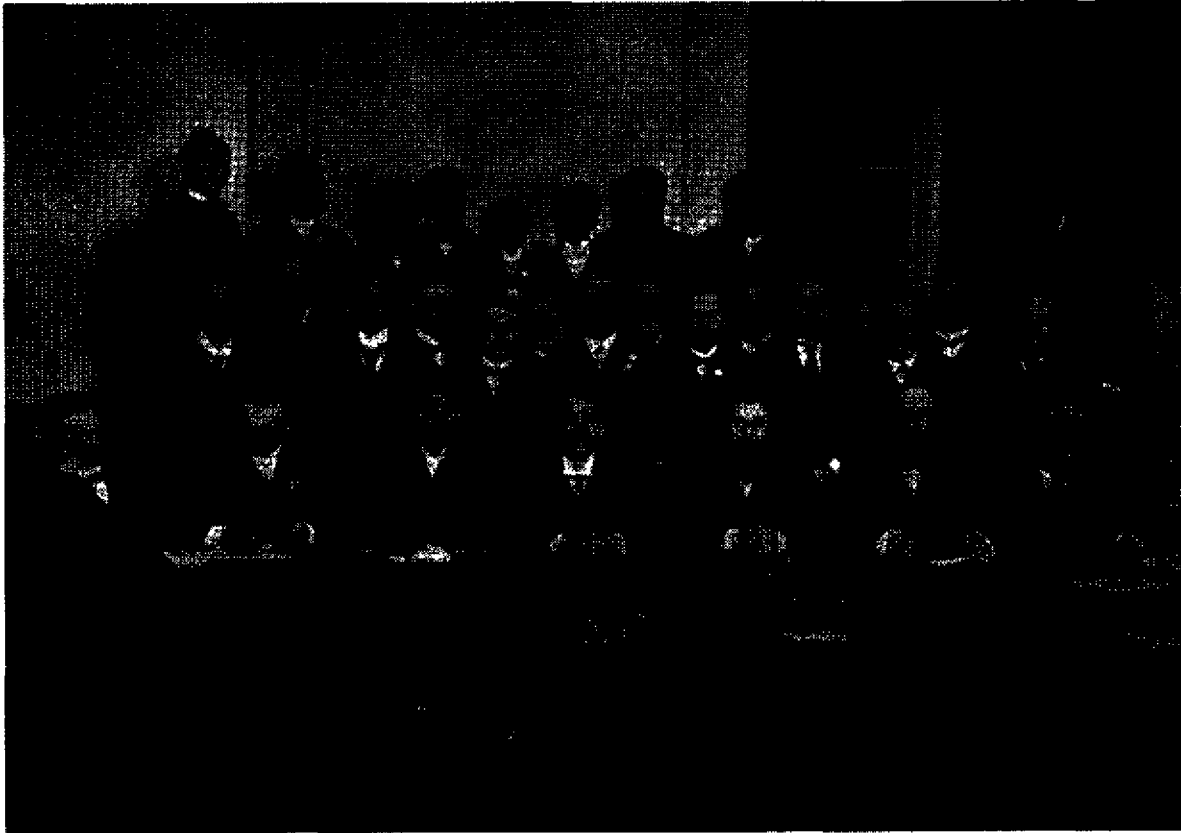
התערבות זו ראה הר' בנסיגה שיטתית ומהירה של היהדות מכל העמדות שכבשה לה באירופה, בכל מקום שהלחץ האנטישמי תובע בתוקף את פינין, ביתר דיוק: בנסיגה כוללת ממערכות המלחמה באנטישמיות ובהודאה בנצחונה של זו להלכה קודם שניצחון זה יתפך לעובדה. "האנטישמיים ניצחו. יבושם להם!" ויש להכיר גם ביסוד הראצינאלי שבמהלך-התפתחות זה: "הם ניצחו משום שצדקו. הם לא יכלו להיכנע לנו בצבא, בחוקה, בכל תנועת החיים בתור גמול על שנתנו לנו לצאת מתוך הגטו" (ספרייהימים, I, עמ' 182). הוא מוסיף: "אנו מוכרחים לכרות ברית-שלום משום שאין אנו יכולים להמשיך את המלחמה.

בהתפוצצות, ופירושה של התפוצצות זו היא — נצחונה של האנטישמיות.

כשם שראשון היה הר' בין הוגי-הדעות הלאומיים, שראה את יחודה של האנטישמיות בתולדותיה של שנאת-ישראל במה שנבעה מן האמאנציפאציה — תופעה, שאף היא לא היה לה אח בתולדות-ישראל — ומדלדול כושר הטמיעה הלאומית של היהודים, כך גם שונה היתה משלהם הפרוג' נונה שלו ביחס להתפתחותו וסיומו של המאבק האנטישמי-היהודי. פינסקר ואחד-העם ראו את שנאת-ישראל באירופה כגורם, שאמנם אינו ראוי להיות נסבל על-ידי בני-אדם בעלי יומה ובעלי כבוד עצמי, אך את הרע שבמצב ראו בהתמתנו, במה שאין לצפות לשינויים לטובה בו, במלים אחרות: הם ראו את הסטאטיקה שבאנטישמיות; ואילו הר', בניגוד לכך, ראה את הדינאמיקה שבה, את ההתפתחות הסי-טתית שלה, המכוונת להביא להחמרת מצב-היהודים עד קצה גבול-האפשרות. סמולנסקי (ע"ע) — ראוי לציין כאן — היה היחיד בין הוגי-הדעות של חיבת-ציון, שהתקרב להר' בנקודה זו; גם הוא סבור היה, שההתפרצויות האנטי-שמיות של זמנו (שנות ה-80) היו רק ראשיתו של סער מתחולל ושל שנאת-ישראל החדשה מסוכנת אף מזו של יה"ב; אעפ"כ האמין, שסכנה זו מוגבלת בעיקרה לאירופה המזרחית, בעוד שהר' לא נטה להגבלה זו כלל וכלל. להפך: כמי שיקשר את האנטישמיות באמאנציפאציה, ראה גם את מקום-המוקד שלה בתחומי גישומה של האמאנצי-פאציה דוקה — כלומר, באירופה המערבית והתיכונה. ומה שחשוב ביותר: את קצה גבול התפתחותה של האנטי-שמיות ראה לא רק בביטול זכויות מסוימות, באפליית כלכליות וסוציאליות וכד' — כלומר, במיגור האמאנצי-פאציה ובחידוש התנאים שקדמו לה — אלא במשהו חמור מזה לאין שיעור.

"אך עלינו להוסיף לרדת עד שאול תחתיה, צריך שיוסיפו לנו חרפות, יריקות, נאצות, מלקות, שוד ורצח, עד שנהיה מבוגרים לאידיאה זו (האידיאה של הציונות)", כתב הר' (במכתבו הרביעי לבארון הירש, ספרייהימים, I, 112—113). ובנאום אל הרוטשילדים (שלא ננאם) הוא כותב: "אנו מוכרחים להגיע למטה, לגמרי למטה, אין אני יכול לשער את המראה ואת הצורות, שהעניין יקבל, האם תהא זו הפקעה מכוח מהפכה מלמטה? האם תהא זו החרמה מכוח ראקציה מלמעלה? האם יגרשונו? האם ירצ-חונו? אני משער את כל הצורות הללו ביחד, ועוד אחרות" (שם, עמ' 129). ובמכתבו לארנסט מצי, מיום 10 במארס 1903, הוא כותב: "אין אני מספטר באסון, אבל הוא יבוא גם על היהודים ההונגאריים, בצורה ברזאאלית, ויותר שיאחר לבוא יותר יהא חמור; יותר שיתיחזקו [היהודים], יותר פראית תהא צורתו. אין הצלה מפניו" ("מכתבים", עמ' 266).

במלים האחרונות מרומזת החוקיות, זו של הטבע וההיס-טוריה, שהר' ייחס להתפתחות האנטישמיות, והאופי של השואה — הקאטאסטרופה — שבה ראה את סימנה של הפרשה. את חותם הטראגדיה בדראמה ההיסטורית של חיי היהודים בנכר ובגולה ראה לא ברציפות התורה של צורות-הסבל, שלובש מאבקם של היהודים על קיומם, אלא בה-פסקותה של רציפות זו דוקה, במה שמאבק זה מתקרב לסופו בצורה של תבוסה ומות. לא רק שאין למצוא כאן זכר

ישיבת חווער הפסקה של „אוצר התיישבות היהודים“ כנאול (1908)

היהודית של הר', שלא ראה בה לכאורה אלא גילוי של האנטישמיות. ביקורת זו מתרכזת בסיפא של הגדרתו, הרואה במציאותו של „אויב משותף“ סימן מובהק להווייתו של עם, ומתעלמת מן הרישא שלה, המדברת בפירוש על „קיבוץ היסטורי בעל סגולות ניכרות“; והרי רישא זו היא ההגדרה, שרוב חוקרי הלאומיות הגיעו אליה לאחר שנבחנו כל שאר ההגדרות — ונמצאו חסרות. כמרכן שותפים חוקרי הלאומיות — להשקפה, שראשיתה של הלאומיות קשורה תמיד במאבק של קיבוץ מסויים על קיומו — ובכך במציאותו של אויב. אם יש מקום לחלוק על תפיסתו בנידון, הריהו, כמסתבר, בתחום השקפתו, שמציאותו המתמדת של אויב קיבוצי היא סמ-חיים ללאומיות. „ככפל לשון — אמר הר' — כדבר המובן מאליו, היא המימרה: אומות תתקיימנה כל כמה שהן אויבות זו לזו“ (כתבים, עמ' 200). נדמה, שאימות עשויות להתקיים בייחודן — על כל פנים זמן ממושך למדי — גם מתוך קיום של יחסיידידות ביניהן. מכל מקום יש לציין ולהטעים, שהר' לא הגיע למסקנות הנזכרות בלי עיון מעמיק בבעיית הלאומיות וניתוח יסודי של גילוייה השונים, כפי שמעידים כמה מקומות בכתביו, וביחוד מאמרו נגד גידמן (שם, עמ' 145; והש' שם, עמ' 163; „ציונות“, עמ' 51, ועוד). כמרכן לא היה הר' סבור, שהאנטישמיות יצרה את האומה היהודית: „היהודים הם עם זהו עם, ולא עוד אלא שהם עם בעל עקשנות-קיום יוצאת מן הכלל, שהרי המשכו להיות מתוך יסורים שאין כמותם שמונה-עשרה מאות-שנים אחר חורבן מדינתם“ (שם, עמ' 163). פעולתה של האנטישמיות בתחום זה נתבטאה רק במה שעוררה את ההכרה הלאומית המעומעמת והקימה את העם על רגליו, היא אותתה לו „סכנה“, וע"י כך גם הוציקה

משום שלאחר מכן נהיה מוכרחים למסור את עצמנו בתנאים נוחים פחות“ (שם). הכרה בטענותיה ההגיוניות של האנטי-שמיות, והעיקר — כמסקנה מכך — הכרזה על „יצירת מצרים“ והתחלת ביצועה (שם, I, עמ' 129) היא, איפוא, במשמען לא רק שביית-נשק, אלא יותר מכן: ברית-שלום עם האנטישמיות; וברית-שלום זו היא פירושה לא רק מעשה-פיוס כללי („ציונות“, עמ' 64), אלא אף הפיכת הכוח ההרסני של האנטישמיות לכוח בונה לטובת האניטר-סיים היהודיים. „האנטישמיים יהיו לידידינו הנאמנים ביותר; הארצות האנטישמיות תהיינה לנו בעלות ברית“ (ספרי-הימים, I, עמ' 82).

הר' מתבונן באנטישמיות „בלי איבה ופחד“ — ואף בלא משפט קדום. לא רק שהוא מוצא טעם הגיוני לטענה היסודית של האנטישמיות, ולא רק שהוא רואה, כפי שציננו, אפשרות של עשיית שימוש קונסטרוקטיווי באנטישמיות לשם קידום ענייניה של היהדות, אלא שהוא מוצא בה גם צד חיובי אחר: מבחינה היסטורית הוא רואה בה את האויב — והאויב הוא חישוק-הברזל של האומה“ (כתבים, עמ' 220). כשם שתפי-קידה ההיסטורית של האמאנציפאציה היה להחזיר ליהודים את כבודם האישי, כך היה תפקידה ההיסטורי של האנטי-שמיות להחזיר להם את כבודם הלאומי. כי אנטישמיות זו, שהיא פרי הלאומיות, תעורר גם ביהודים לאומיות — את לאר-מיותם שלהם. הן אמנם היהודים הם „ברצון או באונס, קיבוץ היסטורי בעל יחוד מובהק“, ובכן, לפי הגדרתו של הר' — עם, אבל עם זה, שהיה במצב רדום, זקוק היה, ככל שאר הקיבוצים במצבו, לדירכון החד של פעולת-אויב כדי שיהפך לעם ממש. שלא בצדק נמתחה ביקורת על תפיסת הלאומיות

את היסוד הַאֲלִי שבפחדם של העמים מפני היהודים. העמים מתייראים מפני כוחם של היהודים, וכוח זה אינו מבוטל בשום פנים. היהודים הם באמת „מתחרים נוראים לכל המעמד הבינוני בארץ“ („מדינת-היהודים“, שם, עמ' 31). והם גם מתחרים קשים ומסוכנים בכל תחום אחר (ר', למשל. דבריו על היהודים בעולם-הכספים, ספרייהימים, I, עמ' 180). הם נעשים יריבים קשים ומסוכנים עוד יותר ע"י הלחץ שלוחצים אותם והאיבה האופפת אותם. „הלחץ מביא אותנו בדרך הטבע לידי שנאת לוחצינו“ („מדינת-היהודים“, שם, עמ' 32). והתוצאה: „אכן נהיינו שוט לעמים, אשר עינו אותנו לפנים. חטאי אבותיהם מתנקמים בהם. אירופה נעשית כיום בעד הגיטו... אלו הן הלקאות בעקרבים, הַיְנו בעקרבים חיים, והעקרבים סובלים בשעת ההלקאה יותר מכולם“ (ספרי-הימים, I, עמ' 71).

תסביך זה של שנאה ומלחמה, שיצור מועקה כללית. הופך, איפוא, את שאלת-היהודים לשאלת העמים מבחינה חברותית. אך גם מבחינה מדינית היא מתגלית בתור כוח — ומטעמים עיקריים אלה: א) היא מַסְרֶדֶת בלא הפסק את רוב עמיהעולם ע"י פעילותם של רגשי-ההתנגדות-ליהודים, המעוררים בתוכם ניגודים פוליטיים פנימיים, ומתוך כך גם אי-מנוחה כללית; ב) היא מעוררת, ע"י הביקורת המוטחת כלפי האמאנציפציה, אי-שביעת רצון במשטר הליבראלי (או השמרני הנאור) וכך היא חותרת תחת משטר זה ומסכנת את השגיהקידמה בכללם; ולסוף: ג) היא דוחפת את היהודים לזרועות המהפכה הסוציאליט ויוצרת ע"י כך כוח מסוכן, שעשוי לזעזע את אשיות כל המשטרים ואף להרוס אותם מיסודם. נמצא, ששני הכוחות המנוגדים — אנטישמיות ומהפכנות — ניוזנים זה מזה ומגבירים זה את זה (למרות השוני הגמור של מטרותיהם), ושניהם מאיימים, במידה הולכת וגדלה, על יציבותו של הסדר הקיים. ומאחר שהבעיה מחמרת והולכת בתחומיהן של כמה אומות גדולות, שבורל-העולם קשור ואחוז בגורלן, הרי שאלת-היהודים היא בעיה עולמית, שפתרונה צריך, מוכרח להיות עניין לכל עמיהתרבות כולם. הרי העביר, איפוא, את מרכז-הכובד של השאלה מתחומי הפנימיים של העם היהודי לתחומים הנרחבים של הלאומיות

הזופעילה את כוחות-המגן שלו. הלאומיות היהודית החדשה היא הנוגדן, שנוצר בגוף הקיבוצי היהודי, שהותקף על-ידי האנטישמיות.

ביקורת ההרצלאות נוטה להסתייג מן ההנחה, שהאנטי-שמיות בכללה היתה עשויה ליהפך לתנועה פרו-יהודית אף בתנאים של יציאה טוטאלית מן הגולה. אבל יש לזכור, שהרי נתכוון לאנטישמיות של זמנו, שלא הגיעה לגמר תהליך התפתחותה, וכן התכוון לאנטישמיות המתונה, העשויה להתגבר על יסודות שברגש ולשקול את הדברים במאזני-הפינה. הוא עצמו ניהל מ"מ עם אנטישמיים ואף האמין, שמצא לשון משוחפת עמהם.

(2) שאלת היהודים — שאלת העמים — הפיטת השאלה היהודית בהגותם של חובבי-ציון, וכן של דור-ההשפלה שקדם להם, היתה מוגבלת — גם מבחינת ראיית הקפה של השאלה גם מבחינת הערכת שלוחות-ההשפעה שלה — לענייניהם של היהודים עצמם. הם (ע"ע) ראה את השאלה היהודית כ„שאלת הגזע האחרונה“ — כלומר, כחוליה האחרונה בשלשלת הבעיות הלאומיות, שאמנם קשורה היא בהתפתחות ההיסטורית הכללית, אבל שעם זה יש לראותה כחוליה בפני עצמה. אמנם במה שהוא מביא את דעתו של ארנסט להרץ (ע"ע), שהקמתה של מדינה יהודית בא"י תפתור „חלק משאלת-המזרח“, יש לראות תפיסה של השאלה היהודית על רקע בינלאומי רחב יותר; אף-על-פי-כן אין להבחין כאן ראייה של קשר אורגאני בין שאלה זו ובעיות לאומיות אחרות, אלא קשר של קוניונקטורה מדינית בלבד. עוד יותר מהס ראו לילינבלום (ע"ע) ופינסקר (ע"ע) את שאלת-היהודים כשאלה יהודית פנימית, שפתרונה או אי-פתרונה יקבע בעיקר את גורלם של היהודים בלבד. מאמצי השחרור העצמי של היהודים, שהם התנאי הראשון לפתרון בעייתם, אמנם צריכים לכלול גם פניות אל אומות אחרות, שתעזרנה להם במאמצים אלה, אבל הגורם היסודי למתן-עזרה זה מצד האומות נתפס בדרך כלל כרצון טוב בלבד, ועכ"פ אינו מוגדר כראוי. אצל פינסקר כבר מצויה ההערה הקולעת: „אנו מרחיקים ללכת ומצפים גם לדבר זר כזה, שאותם העמים עצמם העוינים אותנו יהיו לנו לעזר ביציאתנו“ — רעיון, שהרי, כפי שראינו, פיתח אותו ואף הפך אותו לעקרון חשוב בתכניתו (ר' להלן), אבל במה שנוגע לגופה של שאלת-היהודים, מהותה והקפה, אין כאן סוף-סוף כלום זולת השערה בלבד בדבר שינוי היחס בין רדף ונרדף, העלול אף הוא לסייע לפתרון השאי לה. נמצא, שגם פינסקר לא זו מן העמדה, ששותפים היו לו בה קודמיו שהזכרנו ושבה דגלו אף סמולנסקין ואחד-העם.

תפיסתו של הרי' היתה שונה מזו ביסודה. כי לדעתו של הרי', אין השאלה היהודית רק שאלתם של היהודים, הסובלים ממנה, אלא גם שאלתם של העמים (שהיהודים חיים בתוכם), הסובלים ממנה אף הם. סבל זה של העמים אינו רק פרי של דמיונות מתעים או פחד מדומה בלבד, כפי שסבורים רבים, בניגוד ל„יודופוביה“, הפאתולוגית ביסודה, שהוטעמה ע"י פינסקר, מטעים הרי'

תאודור הרצל כיהר עם אסו, ואננוויץ, נרינברג וגולדסמיס בקונגרס הציוני הששי (1908)

מיליונים של יהודים, המוכרחים לצאת ממקומותיהם מפני עקת-האנטישמיות כדי להקים להם מקלט לאומי, אין האינ-פילטראציה עשויה בשום אופן להביא למטרה זו. היא עלולה להכניס לא"י מאות או אלפים או עשרות אלפים של מתיישביים, אבל היא לא חפתור את בעיית העם; אף אם תתקדם בקצב של 10,000 לשנה, הרי תוציא, לפי חשבון זה, מארצות-המצוקה מיליונים אחדים רק במשך מאות שנים, ואת תשעת מיליוני היהודים הזקוקים למולדת — במשך תשע מאות שנה! (כתבים, עמ' 102). יתר על כן: בקצב זה לא יועבר לארץ-היעוד אף הריבוי הטבעי של היהודים בעולם, וכך לא יוחלש לחצה של האנטישמיות ולא יהא בדבר משום פתרון לשאלה, וכלום אפשר לתכנן תכניות לטווח ארוך כליכך? והוי כל המדובר אינו אפשרי אלא אם נניח, שהאינפילטראציה תמשך באותו קצב עצמו, וללא הפרעות כלל, כאילו היא עתידה להתנהל בחלל התכול. אבל היא לא תתנהל בחלל כזה. היא תיתקל בהפרעות ומן ההכרח שתופסק, כי כשם שהאינפילטראציה לא תשיג את מטרתה בארצות-המוצא של היהודים, כך לא תשיג אותן בארץ-היעוד. שהרי מהו ההבדל בין חדירה איטית זו וחדירתם של היהודים לארצות אחרות? ביסודו של דבר: לא כלום. האנטישמיות, כלומר השאיפה של האוכלוסיה לנשל את היהודים מן העמדות שרכשו להם, היא בעצם בכל מקום פרי החדירה האיטית של היהודים ללא זכויות לאומיות מובטחות מראש. יאמרו, שבארץ-היעוד יהיו פני-הדברים שונים, שהרי אף אם לא יהיו בה למת-יישבים זכויות כאלו, תהא להם מטרה לאומית כוללת, ומטרה זו תנחה את ההתיישבות בצורה, שהיהודים יתפכו לכות בלתי-ניתן לנישול. אבל ההפך מזה היא האמת. משום שיש כאן ליהודים מטרה לאומית — כלומר מטרה של השתלטות על הארץ — הרי ההתנגדות, שיעוררו מצד התושבים הקיימים, תהא בהכרח חריפה עוד יותר, והתוצאה? — החדירה נמשכת, עד שבא הרגע, שאין להימנע ממנו, שבו מרגישים האוכלוסים המקומיים בסכנה הנשקפת להם, מת-עוררים לאזעקה כללית ומכריחים את הממשלה להפסיק כל זרימה נוספת של יהודים" (יציונות, עמ' 21).

ואולם התיישבות זו — ההתיישבות הלאומית — תופסק ע"י הממשלה עצמה עוד קודם שתתעורר ההתנגדות באוכ-לוסיה — והיא תופסק, קודם כל, מחמת עצם המטרה הלאומית הכלולה ביסודה והמניעה אותה, לשוא משלים את עצמם מצדדיה, שע"י הימנעות מהכרזות על מטרות-התנועה מס-תירים מטרות אלו מידיעתם של השלטונות. "בשום ארץ אין בואם של היהודים ממהר כליכך להכריז על עצמו כמו בארץ-מולדתם ההיסטורית, יען וביען היא ארץ-מולדתם ההיסטורית" (כתבים, עמ' 102). אם השלטונות מעלימים עין מן ההתיישבות הקטנה, הרי אין זה מפני שאינם רואים את המכונן בה, אלא מפני שעה אינם רואים בה סכנה למעמדם המדיני בארץ. ברגע שתראה להם סכנה כזו, יפסיקו את ההתיישבות כליל — ובתוקף; ורגע זה יהיה, כמסתבר, בשעה שההתיישבות עדיין תהא רחוקה ממטרתה. יתר על כן: מפני שהתיישבות זו מנסה להעלים את מטרותיה, מפני שהיא כוללת יסוד של הערמה והתגנבות, מן ההכרח הוא שהשלטונות, הממונים על הסדר, יביטו עליה בעין רעה; ולא עוד אלא שכפעולה המתנהלת ללא הסכם עם ממשלת-הארץ, ואף בניגוד לעמדתה המדינית

האירופית, וכן העביר אותה לתחומי הפוליטיקה הבינלאומית המעוניינת ביציבותם של המשטרים הקיימים. שוב אין זו שאלה של קרן-זווית, שאלה של עם אחד, קטן-ביחס, שסבלו או אשרו הוא מאותם העניינים, שהעמים יכולים להתייחס אליהם באדישות, אלא שאלה שבפתרונה — ובאופן פתרונה — יש עניין חיוני לעמים לא פחות מליהודים. מאחר שהפתרון ה"שלישי" של האנטישמיות אינו ניתן לביצוע בלא שיזעזע את מבנה-המדינות, נשארה רק הדרך של הפתרון ה"חיובי" — של "יציאת-מצרים" מאורגנת ומדינת-היהודים. אפשרות שלישית אין, או — או, מכאן, שלא רק היהדות מועמדת על-ידי שאלת-היהודים על פרשת-דרכים, אלא אף האנושות כולה.

"מדינת-היהודים היא צורך-העולם!" (ספרי-הימים, I, עמ' 103). באימרת-כנף זו של הר' גלזמה ומקופלת כל השקפתו על אפיה העולמי של השאלה היהודית ובה — או יותר נכון: ברעיון המסוכסם בה — כלול היה גם כל כוח הדיחה של פעולתו המדינית והתעמלנית. אך בניסוח זה לא היה כלום משום תכסונות הר' האמין באמונה שלמה בנכונותו — אפשר אף לומר: בדיוקו המאתמאטי. בטוח היה, ששאלת-היהודים באירופה היא מעין פצצת-זמן, שעל-לה להתפוצץ כל שעה הן בכוח לחצה של האנטישמיות על המשטר הנותן שיווי-זכויות ליהודים, והן בכוח לחצם של היהודים כנגד המשטרים המונעים מהם שיווי זה. הוא לא שיער את המועד של התארעות זו, ואף לא ניסה לקבוע אותו, אבל הרגיש שעודף הקיטור, המצטבר הולך, מתקרב במהירות למדמה-הסכנה, משום כך הטעים — וחזר והטעים — שרק פתרון מהיר של השאלה יש בו משום ערובה למניעתה של התפתחות זו, אכן המהפכה הנאצית בגרמניה והמהפכה הקומוניסטית ברוסיה, שבכל אחת מהן מילאה שאלת-היהודים, בצורה זו או אחרת, תפקיד חשוב, הן עדויות היסטוריות כבירות לצדקת הפרוגנוזה ההרצלאית.

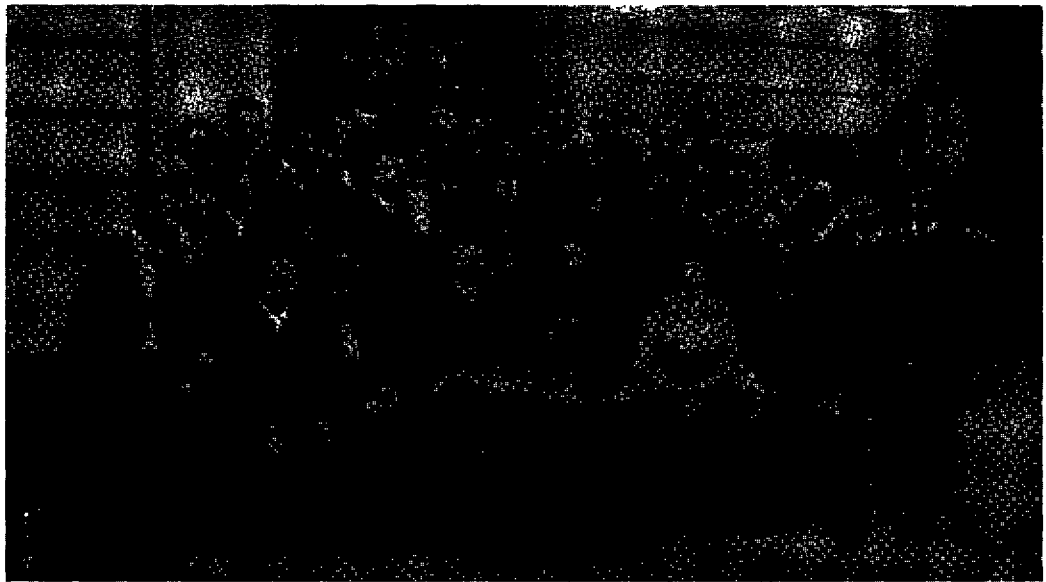
(3) התיישבות וסוברניות. הפעילות המדינית של חובבי-ציון נצטמצמה בהשתדלויות בבירת תורפיה מתוך כוונה לבטל או להקל את איסורי ההגירה לארץ ולעיתים רחוקות — גם בהשתדלויות אצל צירי מעצמות אחרות (אנגליה ואח"כ) כדי שישמשו להם מליצים לאותה תכלית עצמה. בשום שלב של פעילות זו לא טענו חובבי-ציון להבטחת הזכויות הלאומיות של היהודים העתידיים להת-יישב בא"י, וכן לא טענו בשום הזדמנות להסכם בין הציונות והממשלה התורכית, שלביצעו תהיינה ערבות המעצמות האירופיות הגדולות (או, לכל הפחות, אחת מהן). הפוליטיקה הקולוניאטורית של חובבי-ציון, וכן זו של הבארון רוטשילד (שהתנגד לכל משא-ומתן עם תורפיה), היתה מבוססת על תכנית של חיזוק היישוב היהודי בארץ בתנאי החוקים האזרחיים הכלליים, עד שיישוב זה ייהפך לחי נושא את עצמו ולכוח המכריע באוכלוסיה. חובבי-ציון התעוררו לפעולה מדינית כלשהי רק כשהממשלה התורכית תוציאה את ההגירה היהודית לארץ מתחומי החוק הכללי או הכבידה על ההתיישבות בה בתחומי של חוק זה. משנכשלו השתדלויות אלו היתה תכנית-הפעולה שלהם מבוססת על עקרון אחד — הסתגנות (אינפילטראציה), חדירה איטית בגבולות החוק או בניגוד לו — בגבולות האפשרויות הקיימות.

הר' התנגד לאינפילטראציה, אם מטרת הציונות היא ישוב

בניגוד לפקודותיו של שר-הפלך או של ראש-המשטרה על אותם הקרקעות. שרכש לו בדרך של קניין פרטי ("ציונות", עמ' 269—270). ובצורה קיצונית, פאראדוקסאלית, אבל ברור רה ביותר, קבע הר' את עמדתו בנידון זה במאמרו על הקונגרס הראשון ב-1897: "ארץ, אשר לפי המשפט הציבורי שייכת לעם היהודי, היא כולה עד חלקתה האחרונה רשומה בספרי-האחוזה כנהלתם של בלתי-יהודים, היא פתרונה של שאלת-היהודים לעד" (כתבים, עמ' 166).

רכישה כזו של טריטוריה לאומית או של טריטוריה מיעודת להתיישבות של עם אפשרית רק ע"י כיבוש או ע"י הסכם מדיני. הר' דחה את אפשרויות הכיבוש (ובכלל זה את אפשרויות הכיבוש ע"י מרד, שבו ראה אחד מגילוייו של "סוף" תהליך-האינטלטרציה, ר' ספריהימים, II, עמ' 14); ושארה רק הדרך של ההסכם המדיני. ואולם כיצד

המוצהרת, היא ביסודה אקט של מרדנות כלפי השלטון הקיים — אקט, שיביא, במוקדם או במאוחר, לידי פעולות דינוי, נמצא, שגם מצד התפתחות התגובה של האוכלוסים וגם מצד התפתחות היחס של השלטונות צעידה האינטלי-טראציה להסתיים בכישלון — בהקמת מיעוט יהודי נוסף בא"י, שגורלו לא יהא שונה ביסודו מזה של כל מיעוט יהודי אחר, ובכך: "זהו התיישבות של ארמנים חדשים בתורפיה" (ספריהימים, III, עמ' 96; "ציונות", עמ' 56), ובמצב הטוב ביותר: גורל של יהודי-חסות, "התלויים בחסדם של השליטים" — האדונים (שם, עמ' 35); והרי כל עיקרה של הציונות הוא לשחרר את העם היהודי מן התלות בחסדם של שליטים כאלה. מפני-כן טען הר': "נקודת-המוצא יכולה להיות רק זו של זכות ומשפט ולא של חסד וסבלנות לפנים משורת-הדין".

הרצל וסבוצה עיתונאים ציוניים בקונגרס הציוני הששי בבאול (1908)

יושג הסכם זה? ומה יהא יסודו? על כך משיב הר' כלהלן: "אם תהא קיימת נטיה להרשות את הקמתה של קהילה יהודית, שתהא עצמאית פחות או יותר, לא יעניקו לנו זכות זו, שהיא יקרת-ערך כל-כך, בלא לקבל תגמולים, ומן הדין הוא, שכך יהא מצב-העניינים. אנו מוכרחים ליתן, וגם ניתן, בתור פעולת-גומלים בעד הענקתה של טריטוריה במשפט-העמים — תהא זו ארץ-ישראל או ארץ אחרת — יתרונות חמריים גדולים; אלא שאנו מוכרחים בהודמנות זו להשיג — וגם נשיג — כל אותם התנאים הנחוצים, כדי להבטיח באופן סופי את עתידו של הקיום הלאומי" ("ציונות", עמ' 36).

בדברים הללו סוכם בקיצור עיקר חידושו המדיני של הר'. כדי להבהיר אותם יש רק להוסיף, שב"תנאים" הדרר שים, "להבטחת הקיום הלאומי" נתכוון הר', קודם כל, לסוברניות מדינית (או למינימום של אוטונומיה, שיבטיח סוברניות זו בעתיד מתקבל על הדעת); שנית, לצבא — להגנה עצמית יהודית בכל תקופת ההתיישבות (דבר, שעמד עליו בכמה הודמנויות ובכל תכנית של צ'ארטר שהציע); ולסוף — לערובות משפטיות פומביות ובינלאומיות, ב"ערר בות" אלו התכוון לשיתומו של גורם שלישי בהסכם בין

כאן, בנקודת-המוצא, נעוץ עיקרו של ההבדל בין עמדתו של הר' ובין זו של חובבי-ציון. לפי חובבי-ציון היו הזכויות המדיניות והלאומיות של היהודים עתידות להיות מושגות בשלב מאוחר של ההתיישבות, כלומר היו מטרותיה של התיישבות זו, ואילו לפי הר' מן ההכרח היה שתושגנה זכויות אלו קודם שהתחילה ההתיישבות, ועל כל פנים בשלב הראשון שלה — כלומר, הן צריכות היו לשמש לא המטרה של ההתיישבות, אלא היסוד שלה וזה תנאי לאפשרות ביצועה. חובבי-ציון בקשו לרכוש חלקות-אדמה קטנות רבות כדי להוות מהן טריטוריה לאומית, ואילו הר' ביקש להשיג תחילה את הטריטוריה הלאומית, שמתוכה יוכלו היחידים בעם לברור להם את חלקותיהם. "כבר הסברתי אלף פעמים — הוא כותב במאמרו, "תשובה לאוסישקין" משנת 1903 — שקיים הפרש בין רכישת-קרקע על יסוד קניין פרטי ובין רכישתו על יסוד משפט-העמים, ושבהפרש זה דוקה תלוי כל גורלה של תנועתנו — תלוי הכל, הכל! ברצוני לחזור ולהסביר את הדבר למר אוסישקין, גם אם יקנה את כל הקרקעות ביקאטרינוסלאב, לא תהא יקאטרינוסלאב שייכת לו מבחינה מדינית, אלא לצאר הרוסי, ואוי יהא למר אוסישקין, אם יעלה על דעתו לעשות משהו

כלר', וראויה דעת הנדיב הזה להיות מכרעת, כי הוא בעל נסיון יודע דבר בחללה של רשות ודורש טובת ישוב הארץ בכל לב. ב) גלוי וידוע לכלנו, כי כל המקבל עליו עבדות [כלומר, בתינות] תוגרמה יכול להאחז בארץ. לפחות בארץ הגליל היותר מוכשרת לקולוניאציה" (א. דרואנוב, כתבים לתולדות חיבת ציון, כרך א', עמ' 414). ובכן: הסתלקות גמורה מכל פעולה מדינית, מכל תביעה לזכויות לאומיות מוכרות, הצטמצמות בסיוע להתיישבות פרטית על בסיס של בתינות תורפית. יאמרו, שמדיניות האינפילטראציה היתה היחידה, שפינסקר ראה כ"מעשית" באותו זמן; אבל היא גם מעידה, שלא היה משוכנע ב"מעשיותה" של הפעולה המדינית המוקדמת, שהציע — או שרמוז עליה — ב"אוטו-אמנציפאציה". מכל מקום אין לייחס לפיסקה הבודדת שלו בנידון זה, שלא פותחה מבחינה רעיונית ולא נתמכה מבחינה מעשית, את מלוא התוכן של הרעיון ההרצלאי הנוכח — רעיון, שהפך לעיקר בתכניתו המדינית — כפי שעשה אחר-העם.

III. פעולתו של הר' בתחום הפוליטיקה הבינלאומית, כדי להעריך כראוי את פעולתו של הר' בתחום זה יש לבדוק את עמדתו המדינית כלפי תורפיה, על סבך הבעיות הפנימיות והחיצוניות שלה, וכן כלפי המעצמות, שהיה להן בנמנו עניין ישיר בבעיות אלו או, ביתר דיוק, במה שהיה ידוע כ"השאלה המזרחית" — כלומר, כלפי גרמניה, רוסיה, אנגליה וצרפת.

כשהתחיל הר' בפעילותו המדינית נצטמצמה פעולתה של רוסיה בקושטה בעמידה על המשמר בפני התפשטות יתרה של השפעת המעצמות, המתחרות בה, בתורפיה. רוסיה עדיין נחשבה אז — כמו בעבר — ל"אויב ההיסטורי" של האימפריה התורפית. שלוש המלחמות, שפרצו במאה ה-19 בקשר לתביעותיה של רוסיה בתורפיה (1829, 1854, 1877), הפכו את רוסיה בעיני התורפים לסכנה מתמדת לשלמותה של ממלכתם; אבל הלקח, שלמדה רוסיה ממלחמות אלו, הכתיב עכשיו לרוסיה מדיניות זריחה — מה שגרם לכך, שנמצעה מלהתערב אף לטובתם של הארמנים ב-1896.

לצרפת היו תביעות לגבי מצרים וסוריה (כולל א"י), לכל הפחות מאמצע המאה ה-18 ואילך, ועמדתה של צרפת בסיכוי סוף ה"דתי" בירושלים, שהביא לידי מלחמת-קרים, וכן ההתערבות הצבאית שלה לטובת הנוצרים בלבנון ב-1860, הוכיחו עד היכן היתה צרפת מוכנת ללכת לשם הגנתן של תביעות אלו. התקרבותה של צרפת לרוסיה (אחר מפלתה במלחמת 1870), תמיכתה ברוסיה בימי המלחמה הרוסית-תורפית (1879), ולסוף, הברית הרשמית, שכרתה עם רוסיה ב-1893, עשו את צרפת בעיני התורפים לאויב כמעט שווה במעלה לרוסיה. יחסי צרפת-תורפיה נסתבכו — והורעו — עוד יותר מחמת החובות, שחבה תורפיה למלוהים צרפתיים — חובות, שתורפיה התקשתה לפרוע במועדם ושמשלת-צרפת תבעה את סילוקם בתוקף, סיכסוך מיטילגני ב-1901 — פרי הפלישה הצרפתית לאי — היה רק אחד מן הביטויים המרובים של יחסים מתוחים אלה.

אנגליה, שהיתה במשך רוב המאה ה-19 השומרת הנאמנת על קיומה של תורפיה ושבמשך כיוכל-שנים נחשבה עצתה כצו ל"שער הגבוה", איבדה את מעמדה-בכורה שלה בתור-כיה מיד אחר קונגרס-ברלין. העובדה, שכפתה את תורפיה שתמסור לה את קפריסין (1878), וביחוד כיבוש מצרים

הציונות והשלטונות בעלי-הארץ: המעצמות הגדולות (או, לכל הפחות, אחת מהן), וראה הכרח בכך מאחר שסבור היה, שהסכמים מדיניים אין להם ערך של ממש אם כל צד יוכל לנהוג בהם כראות עיניו, ומאחר שהעם היהודי עדיין היה מחוסר כוח מספיק כדי לכפות את קיומם של הסכמים כאלה אם הצד השני ירצה להפירם. במלים אחרות: התיישבות מיוחדת מעין זו שהעם היהודי רוצה לבצע בתחומי שלטונם של אחרים עשויה להצליח רק אם תהא מבוססת על "זכות ריבונות מובטחת", צבא-מגן עצמי, וערובות בינלאומיות.

במאמרו על פינסקר, "התורה והעבודה", השתדל אחד-העם להוכיח, שהר' לא חידש בהלכה הציונית דבר ושהציונות המדינית כולה, שהטיף לה, לא היתה, לאמיתו של דבר, אלא הזרה על התכנית, שכבר הוצעה ע"י פינסקר. בדיקה זריחה של טענה זו מוכיחה, שהיא רחוקה מן האמת. הן אמנם כבר כתב פינסקר: "מובן מאליו, שייסוד מקלט יהודי לא יוכל לצאת אל הפועל בלי תמיכת הממשלות, וכן ש, קיומו של מקלט זה צריך שהיה בטוח בדרך מדינית", ומכאן, שפינסקר, ב"אוטו-אמנציפאציה", היה קרוב בהשקפתו לתפ"י סתו של הר', אעפ"כ יש להבחין בהבדלים הניכרים בין עמדתם של השניים. פינסקר מדבר על "תמיכת הממשלות" בייסודו של המקלט היהודי, ואילו הר' מדבר על "ערובות בינלאומיות" קשורות בחוזה מדיני בין תורפיה והעם היהודי (או נציגו: "אגודת-היהודים"). פינסקר, שידע על רגישותה של תורפיה לעמדתן של מעצמות-אירופה כלפי מה שנעשה בתחומיה, הבין, ש"תמיכת הממשלות" בתכנית הציונית היא תנאי לעמדה חיובית מצד הממשלה התורפית כלפיה. התנגד דת מצד הממשלות הגדולות או מצד אחת מהן לייסוד המקלט היהודי בא"י עלולה למנוע את ההתיישבות היהודית בכללה או להפסיק אותה לאחר שתתחיל, באופן שהמקלט שיווצר לא יהא בטוח מבחינה מדינית, כדי שישג, "ביטחון" זה היה צורך, לדעתו של פינסקר, להוציא את הטריטוריה היהודית בתורפיה מתחומי האפשרויות של הסיכסוכים הבינ-לאומיים ע"י הקמתה כ"פאשליק" מיוחד, "שתכונתו הני-טראלית תהא מקיימת מאת הממשלה התורפית ושאר הממשלות הגדולות, וזו ודאי תהיה אחת התערדות החשובות של הדיקטטוריום [ההנהגה הלאומית היהודית] להטות להצעה זו לב הממשלה התורפית וגם לב שאר הממשלות האירופיות". "אחת התערדות החשובות" — אבל לא התעודה החשובה ביותר, וכן לא ברור ביותר מדבריו של פינסקר אם ראה אותה כראשונה בזמן. נראה, שפינסקר הבחין בין תמיכה כללית של הממשלות, שצריכה היתה, לדעתו, לקדום להסדר ההתיישבות, ובין הסדר הניטראליות הפורמאלית (מה שהיה בו מעין ערובה בינלאומית), שעתידי היה לייעשות במרוצת-הזמן. מכל מקום מסתבר, שעמדתו של פינסקר בנידון לא היתה מגובשת ביותר ואף לא קיצונית כעמדתו של הר', על כך מעידה בבירור העובדה, שפרט לפיסקה הנזכרת ב"אוטו-אמנציפאציה" לא חזר על תביעה זו בשום מקום, ועל כך מעידה גם כל פעילותו בהסתדרות של חובבי-ציון, כשהוצע בשנת תרמ"ה (1885) לשלוח משלחת לקושטה כדי להשתדל בביטול ההגבלות שהוטלו על העליה, העיר פינסקר (במכתבו לפין): "משני טעמים לא אוכל להסכים על המלאכות הזו, (א) מפני שהבארון הידוע הודיע דעתו כי חלילה וחלילה לנו לדפוק על דלתות שרי ממשלת תוגרמה ולקחת עמם דברים בענין זה, למען לא נזיק בזה לענין

בקשר לבעיית-יוון). סירובה להצטרף לאנגליה ולצרפת בביקרתן ובתביעותיהן בקשר לשאלה הארמנית והתנגדותה למתן אוטונומיה לכרתיים (1897) העלו עוד יותר את קרנה של גרמניה בתורפיה, ובכיוון זה עצמו פעל גם האימון, שנתנה גרמניה לצבא התורכי — אימון, שהראה בבירור את יעילותו במלחמה התורפית-היוונית (1897). מכאן, שאם נמצאה באותו זמן מעצמה, שתורכיה היתה עלולה להטות לה ארון מרצונה, היתה זו גרמניה.

ברור, שהדרך היחידה, שנראתה להר' להשגת השפעה ידידותית בקושטה, היתה באמצעותה של גרמניה. מכאן המאי מצים, שעשה מתחילת פעולתו, לרכוש את אהדתו של קיסר-גרמניה לתכניתו. לתכלית זו היו מכוונים שיחותיו המררבות עם הדוכס הגדול מבאדן, ידידו של וילהלם II, וכן המו"מ שלו עם פיליפ אוילנבורג, איש-סודו של הקיסר באותו זמן, ואח"כ — עם מיניסטר-החוץ פון בילוב והקאנצלר הוהנלוהי. מו"מ זה, שהגיע לשיאו בפגישה, שהיתה להר' עם הקיסר בקושטה (1896), ונסתיים בהבטחה מצד הקיסר להמליך על התכנית הציונית בפני השולטן, מעידה, שהיה יסוד חזק לשיקולים של הר' בנוגע לאפשרות רכישת המיכתה של גרמניה. כמו-כן אין ספק בדבר, שעוד קודם לכן, בשעה שהוצעה מצד גרמניה הופעתה של משלחת ציונית בירושלים לפני הקיסר, שהתעתד אז לבקר בארץ (ר' ספרי-הימים, III, עמ' 111—112), היה וילהלם II אופטימי מאד ביחס לתוצאות התערבותו בקושטה וראה את קבלתה של המשלחת הציונית כמיפגן מדיני ותעמלני בזירה הבינלאומית. מסתבר, שתכניתו של הר' נראתה כתאמת לאינטרסים של גרמניה באותה שעה; חברת צ'ארטר יהודית בחסותה של גרמניה היתה נותנת לזו האחרונה — כפי שנראה היה מתחילה — משענת חזקה במזרח הקרוב, מסייעת ל"דחף אל המזרח" שלה ומשמשת משקל-שכנגד — אפשר, משקל מכריע — בהתחרות הבינלאומית על ההשפעה בתורפיה. ואולם בין הראיון של הר' עם וילהלם II בקושטה 18 באוקטובר 1896 ובין קבלת המשלחת בירושלים 2 בנובמבר של אותה שנה חל שינוי מכריע במדיניות הגרמנית לגבי תכנית ההתיישבות היהודית האוטונומית בא"י, ושינוי זה בא, בין השאר, כתוצאה מן ההתנגדות הנמרצת, שגילה השולטן לציונות באוניו של הקיסר. מעכשיו היתה תמיכה נוספת מצד גרמניה בציונות עלולה לעורר חשדות חמורים בתורפיה כלפי כוונותיה של גרמניה במזרח הקרוב — כוונות, שעד עכשיו כוסו בצעיף של פיתוח כלכלי בלבד — ולהעמיד את גרמניה בשורת המעצמות המתנפלות לשלמותה של תורפיה. מדיניות זהירה חייבה את גרמניה לסגת בעוד מועד מעמדה זו, ומכאן היחס הפושר, שגילתה הפמליה הקיסרית כלפי המשלחת הציונית בירושלים, מחיקת המשפט על חברת-ההתיישבות בחסות גרמניה, שנכלל בתזכיר שהגיש הר' לקיסר, והשתדלות הגרמנית לתאר את המשלחת הציונית בעיני דעת-הקהל בעולם כעין גילוי של רצון טוב מצד גרמניה כלפי כוונות פילאנתרופיות בלבד.

הימנעותה של גרמניה מלסייע לציונות, בניגוד לנטייתה הראשונית בנדון, הנחיתה מהלומה על תקוותו של הר', שיגיע את תורפיה לקבלת תכניתו בסיועה או בהשפעתה של מעצמה ידידותית. הר' עמד יפה על חומרי-המצב ועל משי-מעות נסיגתה של גרמניה מעמדתה הקודמת: הימנעות מכל הזדהות עם הציונות ומכל תמיכה בה — לכל הפחות, לשעת.

5. 10 02

WILH-VAHING
BADENBADEN 11.

*Allerhöchste Kaiserliche Gnade!
Allergnädigster Fürst und Herr!*

Hiermit gestatte ich mir Ew. Königlichen Hoheit mein neues Buch „Altneuland“ ehrenbietig zu überreichen.

Es ist ein Märchen, das ich gleichsam bei den Lagerfeuern erzähle, um meine armen Leute auf der Wanderung bei gutem Wetter zu erhalten. Anskauen ist Alles.

Von einer neuen Gesellschaft ist in dem Buche die Rede. Ich glaube, dass alle Völker immer auf dem Wege nach einer neuen Gesellschaft sind. Vielleicht wird dieses verborgene Ernst in meinem Märchen die Heilnahme des weisen Fürsten erwecken, den ich so innig und dankbar verehere.

*Ich verbleibe Eurer Königlichen Hoheit
erhöfentlich ergeben
J. Theodor Herzl*

5 October 1902.

*Seiner Königlichen Hoheit
Friedrich Kronprinz von Baden*

מכתב של הרצל אל הדוכס הגדול מבאדן

ב-1882, ואח"כ סירובה לנהל מו"מ על פינייה לאחר שמתחילה היתה מוכנה לכך, הוכיחו, שאנגליה פסקה להאמין באפשרות הבראתו של "האדם החולה" ונצטרפה לקבוצת אויביו, המצפים למותו ומבקשים לחלק את שלל ירושתו. אנגליה נחשבה בתורפיה למעצמה, שהיא ספק אויבת, ספק ניטראלית, ועל כל פנים — לא ידידותית.

מיחס של אָמון גמור בתורכיה נהנתה באותה שעה רק גרמניה בלבד. במשך כל המאה ה-19 היתה פרוסיה-גרמניה היחידה ממצמות-אירופה, שלא סיפחה שום חלק מתורפיה לשטחה, לא התערבה בתוך תחומה בכוח צבאי, ולא עוד אלא שהשתדלה למנוע את שאר המעצמות משימוש בכוח כזה לביצוע הסדרים רצויים להן (מאו ועידת לונדון, 1827.

הרצל וקבוצה של צירים בקונגרס הציוני הששי בבאזל (1903)

לית בציונות: „אנגליה הגדולה, אנגליה החפשית, אנגליה הצופיה על פני כל הימים, היא תבין לנו ולשאפותינו“ (כתבים, עמ' 121).

מאחר שהתערבות ישירה של אנגליה בקושטה לטובת הציונות לא נראתה לו באותה שעה כמתקבלת על הדעת, סבור היה הר', שאנגליה תוכל — ע"י אירגון של תמיכה כספית חשאית בציונות (כגון באמצעותו של ססיל רוז'ן) — לאפשר לציונות, בעלת-בריתה בכוח, להשיג בתורפיה את מבוקשה. הציונות תוכל לשחרר או את תורכיה מלחץ-החובות המעיק עליה ולקבל תמורת זה את הצ'ארטר הנכסף, בעוד שאנגליה תקבל בעקיפים, ע"י עזרתה להקמת הקהילה היהודית, את ההשפעה הדרושה לה בא"י (ר' מכתבו לזאנגוויל וקאואן מן ה-20 בינואר 1902, ספרי-הימים, V, ביחוד עמ' 94); ומשנכ-לה תכנית זו קיווה הר', שהמדיניות האנגלית תהא עשויה להסכים — מטעמים שבאינטרס העצמי שלה — להבטיח לה נקודות-משען בסביבות תעלת-סואץ ע"י ריכוז של כוח יהודי באותה סביבה. התכניות של התיישבות בקפריסין ובאל-עריש היו תוצאה ישירה של גישה זו, אבל נוסף על כך, ומאחורי כל זה, היתה שאיפתו לזכות בתמיכתה של אנגליה לעצם תכנית ההתיישבות בא"י כבגורם, שעתיד להטיל את מלוא משקלו על כפות-המאזניים המדיניות בבוא השעה המתאמת.

ואולם כשלונן של תכניות-ההתיישבות הנזכרות ואי-נכונותה של אנגליה באותה שעה ליטול בידיה את האיני-ציאטיווה המדינית לקידום ענייניה של הציונות בתורכיה, חזרו וגרמו למיפנה במאמציו של הר'. מעכשיו התרכזו מאמי-צים אלה בכיוון של השפעה על המדיניות הרוסית, שתנקוט צעדים בקושטה לטובת הציונות, מכאן השתדלותו לקבל ראיין אצל הצאר, נסיעתו לרוסיה ושיחותיו עם פלה (ע"ע)

הר' הבין, שהגורם לנסיגה זו לא היה נעוץ ביחסה של גרמניה אל הציונות, אלא ביחסה של תורכיה אליה, ומפני-כן לא אבדה כליל תקוותו לחזור ולהניע ביום מן הימים את גרמניה לפעולה מדינית לטובת הציונות בקושטה. אעפ"כ גרמה עובדה זו, שפנה יותר ויותר לכיוון אחר — כיוון, שעליו כבר רמזו בשיחתו עם אוילנבורג כאלטרנאטיווה, שבאה בשבילו בחשבון במקרה של כשלון המו"מ עם גרמניה (ספרי-הימים, III, עמ' 99).

הר' התרכז עכשיו בניסיון להשיג תמיכה מצידה של אנגליה — דבר, שעליו חשב מתחילת פעולתו המדינית. כבר בנובמבר 1897, במאמר שפירסם ב„דילי כרוניקל“ האנגלי, כתב: „מלכתחילה סבור הייתי, שאיניציאטיווה דיפלומאטית תוכרח לבוא מאנגליה, לפי שאנגליה המביטה — אפילו בקרה-אוויר — להודו, מוכרחה לעבור במבטה על ארץ-ישראל“ (כתבים, עמ' 190). ועוד קודם לכן, ביולי אותה שנה, הוא מגיב על תכנית של חלוקת-תורכיה, שלפיה תיפול א"י בחלקה של אנגליה: „לאנגליה נחוצה דרך קצרה זו להודו כפרוסת-לחם“ („די ולט“ 30 ביולי 1897); ואולם עם זה הוא מטעים, שאנגליה לא תוכל להשיג את מבוקשה מאחר שכל המעצמות מעוניינות בנקודה זו ותשמורנה עליה מכל משמר. ובקונגרס הרביעי בלונדון הוא קובע, שזהו האינטרס של כל העמים, ש„בדרך לאסיה, בדרך הקצרה ביותר לאסיה, תיווצר תחנת תרבות לתועלתה של כל האנושות התרבותית“ (כתבים, עמ' 120; הש' „ציונות“, עמ' 182). ברור היה לו, שלאנגליה יש עניין ישיר, מחמת עמדתה במצרים, לזכות בהשפעה המכרעת על אותה תחנה ושאיין לה דרך טובה להשיג מטרה זו מלתמוך בהקמתה של קהילה יהודית באותו מקום, שטום עם לא יותר עליו לחברו. מכאן קריאתו המפור-סמת בקונגרס הרביעי, שסיכמה את אמונתו בתמיכה האנג-

„מלחמות מוצלחות אינן משנות בזה כלום“, אמר. „החליף אינו יכול להגיע בכוח הנשק לכוחות תרבות חדשים“, ורק כוחות כאלה היה ביכלתם להציל את הממלכה.

עם זה יש להבין, שהתורפים לא יכלו לעמוד על נכונותה של מדיניות רחוקת-טווח זו. במשך כל המאה ה-19 עמדה תורפיה תחת לחצם של שני גורמים כפירים: הלאומיות והאימפריאליזם. הלאומיות הלמה בתורפיה מבפנים והאימפריאליזם מבחוץ. יתר על כן: האימפריאליזם השתמש תכופות בלאומיות לשם החלשתה של תורפיה וקידום התפוררותה. הציונות נראתה לתורפיה בהכרח כנציגתם של הלאומיות והאימפריאליזם כאחד. ליתן ליהודים מעמד לאומי בממלכה לא היה בעיניה אלא יצירתו של כוח נוסף על הכוחות החותרים תחת שלמות הממלכה מבפנים, והתביעה של הציונות המדינית לערובות בינלאומיות (או לחסות של מעצמה זרה על הסדר תורפיה-יהודי) נראתה בעיניה כמתן נימוק נוסף לאימפריאליזם האירופי להתערבות בענייניה של תורפיה מבחוץ. מכאן ההתנגדות הגמורה, שגילתה תורפיה לתכנית הציונית בכל שלביו של המו"מ. אמנם הר' האמין, ב-1901, שאילו היו בידיו הכספים הדרושים יכול היה להגיע להשגת הצ'ארטר (ונראה, שזו גם היתה אמונתו של ומברי, ע"ע), אבל כל הסימנים מעידים, שתורפיה לא זזה גם באותה שעה מעמדתה האנטי-ציונית המובהקת, וההצעות, שהציעה להר' בתחום זה — בכיוון של ישוב יהודי מפורז, ואח"כ של ישוב מרוכז, מחוץ לא"י (במסופוטאמיה) — לא היו ביסודן אלא חזרה על ההצעות, שהציע מיניסטר-החוץ התורפי לציר האמריקני בקושטה ב-1882 (ע"מ. מ. מזיני, „המדיניות הציונית“, עמ' 44—45).

הר' הפיר בדבר זה, וכתוצאה מכך נעשה פחות זהיר ביחס לחששותם של התורפים בנוגע לעמדה המדינית שלו. הוא התחיל בגישה של נאמנות גמורה לתורפיה ובמאמצים להפגין נאמנות זו בכל הזדמנות גם בשטח הבינלאומי. מכאן עמדתו כלפי הבעיות הפנימיות, שהטרידו את תורפיה ודעת-הקהל העולמית בעצם הזמן שבו התחיל בפעולתו — הבעיות של ארמניה, פרתים ומקדוניה. לגבי כל אחת מן הבעיות הללו גילה הר' יחס רצוי לתורפיה. עדות לכך הם נסיונו להשפיע על מנהיגי הארמנים (בלונדון ובפאריס), שיכריזו על שביתת-נשק במאבקם עם תורפיה (מה שהיה רצוי אז לשולטן), וכן משלחת הרופאים שאירגן לעזרת הפצועים התורפיים במלחמה התורפית-יוונית, ואולם נאמנות זו, שגילה הר' לגבי תורפיה, לא ניתנה ללא תנאי. היא ניתנה מתוך תקווה, שתורפיה תגלה התחשבות דומה בצרכיו של העם היהודי. מכיון שתנאי זה לא נתמלא, אי-אפשר היה שיחס זה ימשך. כבר בהתקשרות עם אנגליה ובתכנית ההתיישבות היהודית באל-עריש היה משום מיפגן ברור לשאיפת התפשטות יהודית בסיוע האנגלים לתוך תחומיה של הממלכה התורפית — שהרי ברור היה, שאל-עריש עשויה לשמש קרש-קפיצה לא"י, הנכספת ע"י היהודים. אבל הר' היה סבור עכשיו, שבמה שנוגע לתורפיה שוב אין לציונות מה להפסיד, ובמידה שנוכח, שמדיניות הרצון הטוב ושיתוף-הפעולה עם תורפיה נכשלה, נטה יותר ויותר לכיוון, שפירושו היה — לחץ בינלאומי על תורפיה. עצם הדירוג בנקודות-הריכוז של מדיניותו — מגרמניה, הידידותית לתורפיה, לאנגליה, בעלת הכוונות החשודות, וממנה לרוסיה, האויב הוודאי — מעיד על כיוון זה.

ועם פקידים רוסיים גבוהים אחרים. מבחינה אובייקטיבית היה לרוסיה עניין כפול בפתרון הציוני: מתן עידוד להגירה היהודית והקלת המתיחות המהפכנית ברוסיה, מבחינה בינלאומית היה צעד פרו-ציוני מצד רוסיה בקושטה עשוי לעורר חששות בתורפיה יותר מזה של כל מעצמה אחרת, אבל היה בו גם משום כוח-לחץ כביר, בתנאי של תמיכה מצד אנגליה, שהר' היה עכשיו רשאי יותר לקוות לה. ויש להוסיף: הבטחת הסיוע, שהר' קיבל מרוסיה, היה בה משום השג דיפלומטי חשוב מן המה צדדים, ואפשר, קודם כל — לגבי צרפת. אפייני הדבר, שבמשך כל תקופת פעולתו המדינית לא גילה הר' נטיה של ממש להתחיל במו"מ עם צרפת. להפך: נראה, שנמנע ממו"מ זה מחשש להתפתחות של קשיים יתרים. הן מחמת שאיפותיה של צרפת בסוריה ובא"י, והן מחמת הנסיונות של אנטי-הכספים שלה להשתלט על ה"חוב הצירי" בוריא" העותמאני, ראה הר' בצרפת מתחרה מסוכן. כמעט בכל השלבים של המו"מ המדיני שלו — עם גרמניה, אנגליה ורוסיה — חשב הר' על שיתוף ההתנגדות הפוטנציאלית מצד צרפת ע"י רכישת העמדה הידידותית של מעצמות אלו, ולא על רכישת ידידותה של צרפת גופה (ספרי-הימים, III, עמ' 106, 126, 133, ועוד). ברור, שהפוליטיקה של הר' היתה מכוונת לכתר את צרפת ע"י שורה של הליכים דיפלומטיים, באופן שבשעה המכרעת תמצא את עצמה חסרת-אונים בפני רצונן המשותף של שאר המעצמות. ביחוד ייחס חשיבות מבחינה זו לעמדתה של רוסיה („רוסיה הביעה בגלוי את דעתה, שצריך לתת לנו את א"י. צרפת לא תוכל להעזו פנים כלפי בעלת-הברית“, ספרי-הימים, VI, עמ' 195, 198). מבחינת המבנה של המערכה המדינית שלו קירבו שנות 1902—1903 את הר' למטרה במידה ניכרת. אעפ"כ הכיר הר' בבירור, שהקונסטלציה המדינית באותה שעה עדיין רחוקה היתה מלהיות נוחה להשגת המטרות הציוניות — גם בדרך של משא-ומתן ידידותי עם תורפיה וגם בדרך של לחץ עליה — ומכאן המיפנה החד, האחרון, שנתן למדיניותו — לאחר שמונה שנות מאמצים בכיוון של א"י — כשנטה לתכנית-אוגאנדה.

לכלל הפרה זו, ולכלל תמיכה באותה תכנית — בין מטעמים תכסיסיים ובין מטעמים ענייניים — בא הר' ביחוד בהשפעת המו"מ שלו עם תורפיה — מו"מ, שהתחיל בו בראשית פעולתו ולא פסק מלהשתדל בהמשכתו. ע"י מו"מ ישיר זה קיווה הר', בין השאר, להיחלץ מסבך הניגודים הבינלאומיים ולהבקיע, דרך מחיצת הפוליטיקה העולמית, אל לב האינטרסים התורפיים. הר' האמין לא רק בכוחה של היהדות לשחרר את תורפיה מלחץ ה"חוב הציבורי", שרושש את אוצרה ודלדל את מקורותיה הכלכליים, אלא אף — ומה שהיה חשוב בעיניו ביותר — בתועלת הצפונה בהתיישבות יהודית לאומית בקנה-מידה גדול להבראתה של הממלכה התורפית. מבחינה זו היה הצדק בלא ספק עמו. אילו הבינה תורפיה, ששוב אי-אפשר היה לה להתקיים לאורך ימים בלי הבראה פנימית של משקה ומטרה, ושהיהודים יכלו לתרום להבראה זו רבות, יתכן שעמדתה כלפי הציונות היתה מש-תנית מן הקצה אל הקצה. הר' ראה בתכניתו את ההצלה היחידה האפשרית לתורפיה — הצלה, שבאה לה בשעה השתיים-עשרה, וכן משום גורם אחר מן החוץ לא יעמוד לה, לתורפיה, לקיים את שלמותה לאורך ימים. נצחונה של תורפיה במלחמתה עם יוון לא שינה את עמדתו מבחינה זו.

ה'ר' היה איש ההיגיון — אפשר לומר, ההיגיון הצרוף; לא האמין בשום תכנית, שההיגיון לא אישר אותה, ולא הסכים להשאיר מקום — שום מקום — למשחק-הכוחות המסתורי של העתיד. משורר ופייטן בתחום הספרות, דחה כל מסתורין בתחום המדיניות. משום גישתו ההגיונית התנגד בתוקף לאינפילטראציה — ואף הגיע לכלל התנגדות לכל עליה שהיא («השולטן לא יצטרך להכביד על העליה, מפני שמכאן ולהבא לא תהא עוד עליה»). ומתוך גישה זו גם הגיע להצעת-אוגאנדה. אבל יש לזכור, שבכל העמדות הללו לא ראה אלא שלבים בתהליך ממושך, צעדים במשחק-אישקוקי מדיני, שמחייב לפעמים נסיגה לשם התקדמות. הערכת כל אחד מצעדי של ה'ר' כראוי מחייבת את הערכת כל המהלך שתיכנן, הבנת כל סעיף מתכניתו אינה אפשרית בלי ידיעת תכניתו בכללה, על כל פרטיה וחלקיה — תכנית, שה'ר' לא זכה לבצעה.

בדיקה זהירה ושיטתית של פעולתו מביאה יותר ויותר למסקנה, שתכנית זו, וכן תפיסתו המדינית כולה, היתה מעשית מאד ומכוונת היטב למטרה — ויש להוסיף: מכוונת מ מ ר ח ק גדול — מה שגרם לכך, שלרובם של בני-זמנו קשה היה להעריכה כראוי. יתכן, שהתואר „ארדיכל של הצהרת-באלפור“, שניתן לה'ר' ע"י אחד מבני-דורנו, הוא מוגזם מבחינת הערכת חלקו בהשגתה של הכרזה זו גופה. אבל אין ספק, שאלמלא פעולת ההכשרה, המדינית והתע-מלנית, שעשה באנגליה, לא היתה ההצהרה באה לעולם. במידה זו אפשר גם לומר, שהיה גם אביהם של הסכס-המאנדאט (הערובות הבינלאומיות, שאליהן שאף) ושל התמיכה המדינית, שממנה נהנתה הציונות מצד ממשלות הרבה במשך עשרות שנים. כמרכן ברור, שאלמלא תמי-כה זו, ואלמלא הבסיס החוקי הבינלאומי, שעליו נשענה הציונות מ-1917 ואילך, לא היה בכוחה להתקדם כפי שהת-קדמה, ובוודאי שאי-אפשר היה לה להתגבר על ההתנגדות, שפגשה במרוצת-הזמן. מבחינה זו אישרה ההיסטוריה את הפרוגנוזה של ה'ר' במילואה. אע"פ שספק הוא אם הצהרת-באלפור היתה „משתרשת“ בחיים המדיניים — או אף ניתנת — אלמלא היה קיים בארץ היישוב, שהיה נמצא בה, ואלמלא קדמה לה פעולת-ההתיישבות הצנועה, אבל המוצלחת, שה'ר' לא ראה טעם בהמשכתה.

ואולם פרט לנקודה יחידה זו, היתה ראיית-הנולד שלו מפליאה בדיקה. למעלה ציינה הערכתו הנכונה ביחס להתי-פתחותו של התהליך האנטישמי. הערכה, שההיסטוריה אישרה אותה בשלמות מתוך מתיחת קו של הדגשה תחתיה, וכן אושרה במילואה הערכתו ביחס לעתידה של התנועה הלא-ר-מית ביהדות. את הקונגרס הראשון ראה כביטוי של תקומת-הממלכתיות וייסודו של הפארלאמנטאריזם בעם היהודי הקם לתחיה — „העם היהודי בדרך“ (כפי שהגדיר את הציונות), והכריז, ללא הסתייגויות ומתוך בטיחות גמורה: „הקונגרס שלנו יכון לעולם — לא רק עד בוא הגאולה מהמצוקה הישנה, כי אם אחר-כך על אחת כמה וכמה“ (כתבים, עמ' 104 — השווה, כנגד זה, דבריו של אחד-העם על הקונגרס: „רק אחת רואה אני ברור, הרסנו הרבה יותר ממה שבנינו... מי יודע, אם לא היתה זאת האנחה האחרונה של האומה הגוססת!... הרעיון הזה לא יעובני, למרות חפצני...“ — אגרות אחד-העם, I, עמ' 126). כמרכן מפליא בטחונו של ה'ר', שעליו חזר כמה פעמים, שאם לא יתקבל הצ'ארטר בהקדם עתידים היהודים לקבלו בזמן חלוקתה של תורפיה — חלוקה, שגם ראה אותה כבלתי-

השלב הרביעי והאחרון, שהרצל ביקש להכין, היה — כינוס ועידה בינלאומית לדיון בשאלת-היהודים. נראה, שלא הוציא מכלל אפשרות את השגת המטרות הציו-ניות ע"י הסדר של שלום בא"י על יסוד תביעה משותפת של המעצמות הגדולות, בדומה להסדרים שהושגו בקונגרס-ברלין. לשם כך היה צורך בגיוס כל מעצמות-אירופה — ובכיוון זה פעל.

הצורך בתזווה מעמדה לעמדה לא בא לה'ר' כהפתעה. למעשה לא זנח כליל אף אחד מן הכיוונים הנזכרים בשום זמן מפעולתו — אע"פ שבתקופות שונות התרכז באחד מהם בלבד. כך נהג מפני שלפי כל הסימנים הביא בחשבון מראש את הנסיגה מעמדות מסויימות — ולפיכך הכין לו מלכתחילה עמדות אחרות, שאליהן יוכל לסגת. יתר על כן: ה'ר' אף הביא בחשבון את האפשרות, שאף אחד מצעדי לא יסתיים בהצלחה. „מה יהא — כתב — אם למרות הכל, גם לאחר ההסברה הגמורה לדעת הציבור, גם לאחר שנרכוש את כל המדינות לתכניתנו, גם לאחר שנבטיח יתרונות חשובים לתורפיה, לא נצליח לכרות חוזה עם ממשלת השולטן?“ והוא משיב: „אז עלינו לחכות לגמר המשבר במזרח. עם יכול לחכות. וכפי מצב הדברים במזרח אפשר לחשב בדיק נמרץ את שעת ההתפוררות העתידה לבוא.“

ה'ר' העמיד את עצמו מלכתחילה על בסיס של מדיניות פרו-תורפית, על בסיס של לויאליות גמורה לממלכה ודאגה לענייניה המדיניים והכלכליים, שכפי שהאמין היה בכוחה של הציונות לשרת. אך כשלון המו"מ שלו עם תורפיה וההכרה הוודאית, שהלכה ונתגבשה בו, שאין לצפות לשינוי המצב מבפנים (ר' נאומו בשיבה הסגורה של הוועד הפועל הגדול, באוקטובר 1902, „המדיניות הציונית“, עמ' 318), היו עתידים לשנות בהכרח את יחסו מן הקצה אל הקצה. ברור, שאלמלא נפסקה פעולתו ע"י מיתתו המוקדמת — וביחוד אילו נכשלה תכנית-אוגאנדה — היה בהכרח מגביר את מדיניות-הלחץ, שהיתה מבוססת על ציפיה להתפוררותה של תורפיה, שעליה כבר התחיל מדבר בגלוי. אבל מי שמצפה להתפוררותה של ממלכה כדי לגשם את השאיפות הלאומיות שלו הוא בהכרח אויב של ממלכה זו. מעמדה פרו-תורפית מובהקת היה ה'ר' עובר, על-פי הגיון-הדברים, לעמדה אנטי-תורפית גלויה. אלמלא כן היה מוכרח לוותר על הציו-נות המדינית ולהסכים לתכנית ההתיישבות הקטנה (מה שקרה לזולפסון), שלא האמין בה ולא ראה בה פתרון כלשהו לבעיה של העם היהודי.

IV. תכונותיו של ה'ר' כמדינאי. ה'ר' היה מדינאי ראלי. לא שגה באשליות, שקל וחישב את כל האפ-שרויות, והביא בחשבון את המפלה לא פחות מאת הניצחון. עם זה האמין, שפעולה מתמדת, שיטתית, עלולה לפרוץ סוף-סוף את השערים, החסומים כיום, בקונסטלאציה, שתהא שונה מחר. מכאן נסיונותיו החוזרים ונשנים להבקיע אל עמדות, שכבר נהדף מהן לא אחת. אחת מסגולותיו, שסייעו לו בכך, היתה מה שמעולם לא שרף אחריו את הגשרים — מה שנזהר מלהפוך מתנגדים לשונאים, בלא שנטש כליל את התקווה להפכם, בסופו של דבר, לירידים. הכשרת-הלבבות נראתה לו חשובה במדיניות-החוץ לא פחות מבזירה הציבורית; אך הבין, שהכשרה זו צריכה להישען על הטעמת האינטרסים המדי-ניים הממשיים, ולא על דברים שבהומאניות בלבד. עם זה ראה גם בגורם ההומאניטארי כוח — ולא נמנע מלהשתמש בו בכל מקום, שמצא לו אזניים קשובות.

לפניו משוא-פנים ושמוכן להוציא גורדין קשה — ללא רכרוכית וללא שגאה.

שגאה גילה הר' רק לגבי התנהגות, שהיא בתחום ההש-פלה העצמית, מה שהיה מכוּעַר בעיניו מפשע. חושי-הכבוד ותחושת הערך העצמי היו לו הנכסים היקרים ביותר של האדם. שאיפה לזכות בהערכה על השגים רבי-ערך היתה בעיניו הנעלה שבתכונות האנושיות — תכונה, שכל הקידמה האנושית היתה בלתי-אפשרית בלעדיה. אבל הרדיפה אחר הכבוד היתה ממנו חלאה, ולא עוד אלא שראה בה אי-כבוד, ואף גילוי של אותה השפלה עצמית, שהיתה שגוּאה עליו מכל. לא היה מי שהעריך יותר מהר' את חשיבות המפעל הלאומי, שעסק בו. באותו רגע שבו נזכה, או יזכו ממלאי-מקומו, להציע לפניכם את הערובות הללו [הערובות המדי-ניות להסדר הציוני] כדבר-מה שכבר הוסכם ושלם — אמר בנאום-ויכוח בקונגרס השני — באותו רגע יתגשם אחד מן המאורעות הגדולים ביותר בהיסטוריה העולמית" (צינונות, עמ' 204). אכן סבור היה, שהמסייע לפתרון בעיית-היהודים אינו רק מביא ברכה לעמו, אלא הוא אף אחד ממביאי-התועלת הגדולים למין האנושי כולו. שהוא, הר', היה ראוי להערכה בעד תרומתו לפתרון זה — נחשב בעיניו כקביעה אובייק-טיבית. אבל לא לשם הערכה זו עמל. אע"פ שהרגיש באהבת-עמו אליו, לא התעלם גם מגלי הביקורת הזדונית, העכורה, שהסתערו עליו פעם אחר פעם. הוא לא היה מופתע אילו, בסופו של דבר, היה זוכה לכפית-טובה ולהערכה בלתי-צודקת. להפך, גורל כזה נראה לו טבעי יותר במסיבות האנושיות הרגילות, והר' אף היה מוכן לו. אם רק יעלה בידו להגשים את מפעלנו, הוא כותב לנורדאו, "הרי איש לא יהיה שגוּא כמוני וכמוך. אלהים שובר את הכלים שהוא משתמש בהם" — זהו פתגם יפה ועמוק" (מאפס נורדאו, כתבים נבחרים, א', עמ' קמ"א).

הר' פעל לטובת עמו בלא שנתכוון לשכר כלשהו, חמרי או מוסרי — בעתיד הקרוב או הרחוק. הוא פעל בשבילו כעבד של רעיון, של אידיאל — מתוך הרגשה של מילוי חובה, יעוד ושליחות. את תכניתו לפתרון שאלת-היהודים ואת יכלתו לסייע בהשגתו של פתרון זה ראה כהמצאה טכנית יקרת-ערך, כהמצאת האש, למשל, או כגילוי תרופה למחלה מסוכנת, שאין הממציא או המגלה פטור מלהביא אותה לידיעת הציבור ולטרוח לשם הנהגתה בפועל. אבל אע"פ שהרעיון שלט בו והדריכו, היו גבולות למה שהיה מוכן לעשות למענו. גבולות אלה נקבעו ע"י עקרונותיו המוסריים. כי הר' לא דגל בהנחה, שהמטרה מקדשת את האמצעים. יריבים חטטנים, מבקשי מומים, ניסו פעם בפעם להטיל דופי באפיו, בכוונותיו ובהתנהגותו. לשוא. טענותיהם מת-נפצות אל סלע אישיותו הכבירה, המבלטת את מהותה בכל אחד מגילוייה בתוקף המשכנע של תופעת-טבע. מכל הדוקו-מנטאציה העשירה, שנשתמרה מפעולותיה, אפשר לבוא רק לכלל מסקנה, שמוסריותו הציבורית היתה רמה כמוסריותו האישית. ביחוד מפליאה המידה, שבה שמר עליה, לנוכח המלחמה הקשה, שהתנהלה נגדו. הר' ידע לכבוש את יצרו, ולא יצא מגדרו אף לנוכח פרובוקאציות קשות ביותר. מבחינה זו — יותר שבדקים אחר מעשיו והתנהגותו, יותר מתגלית אישיותו ללא רבב — יפה, אמיצה, קורנת ושופעת קסם לכל הבא עמה במגע נפשי.

נורדאו היה סבור, שהר' עשה מה שעשה על סמך אמונה

נמנעת וגם קישר אותה בסיכסוך עולמי. גם ה"נבואה" הראשונה גם השניה נתקיימו, כידוע. מכאן מקום להערכת נבואתו השלישית על עתידה של מדינת-היהודים: "בשבתם על אדמתם, לא יתכן עוד כי ישובו היהודים ויפוזרו אל כל קצווי ארץ. אי-אפשר שהגלות תקום שנית כל-עוד לא היתה כל תרבות העולם למשואות" (כתבים, עמ' 93).

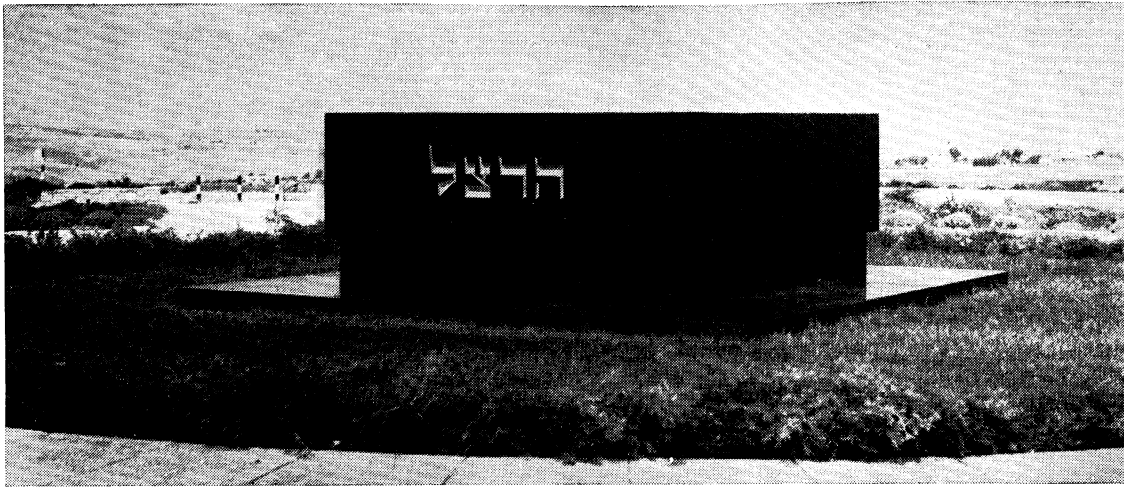
V. אישיותו של הר' — אגדת הר' — הר' היה אישיות רבצדדית, רבת-כשרונות ורבת-סגולות, שהת-מזגו בו באורח הארמוני, בלא שיצרו קרעים בנפשו. רבי-צדדיות זו נתגלתה גם באפיו, וכבר בזמנו היו שראו באישיותו הרכב יחיד במינו של הפכים: תמימות של ילדים, מצד אחד, ופקחות וחריפות שנונה, מצד שני; רוך-לב, רחמנות וותרנות, מצד אחד, ותקיפות אדנותית של שליט יחיד, מצד שני; ספקנות וביקורתיות אנאליטית, מצד אחד, וכושר של אמונה נלהבת, מצד שני; נטיה לחלומות ולחזיו-נות, מצד אחד, וגישה של "חשבן יבש, שאין לו בעולמו אלא מספרים ועובדות", מצד שני.

האמת היא שהרבה מן הסתירות הפנימיות הללו לא היו אלא סתירות מדומות. מה שנחשב בזמנו של הר' כ"תמימות" לא היה לעיתים קרובות אלא פרי "קוצר המשיג" של המת-בוננים באישיותו ובפעולתו; ומה שנחשב בזמנו כ"חלומות" לא היה אלא פרי אותם החישובים הזהירים, פרי הראייה המעמקת של הדברים, שהר' ניחן בה ושלאחרים לא היה חלק בה. גם תקיפותו ואדנותו באו לו לא מתוך להיטות אחר השלטון, אלא מתוך הכרה מוצקת, שמחובתו להנהיג את התנועה בדרך מסויימת דוקה, כדי שתגיע לתכליתה; שבסטיה מדרך זו היו כרוכים אסון ונזק לה; ושהוא, כמנהיג, עמוס חובות מסויימות, שאינו רשאי להתעלם מהן בשום פנים, אף אם הוא מסתכן ע"י כך בהפסד ניכר של פופולאריזט.

הרבצדדיות של הר' היתה יותר בכשרונותיו משהיתה בתכונות-אפיו, וכשרונותיו היו קשורים בכיווני סקרנותו. עניין רב היה לו בתחומים הרבה — בטכניקה, במשפט, בכלכלה, בספרות, במדיניות; ובכל תחום, שהתעניין בו, גילה גדלות של תפיסה ומבט חודר — לעומק ולמרחק. הערותיו ואמרותיו בכל תחום ותחום נראות לעיתים קרובות כסילונו-אור, שמאירים באור-הבינה קטעי-מציאות מעורפלים. מבחינה זו אפשר להמשיל אותו לאבן-חן פריסמאטית, שמת-נוצצת מכל צד בברק מיוחד.

הגדלות שבאפיו של הר' נתגלתה בשאיפותיו — לטוב, ליפה, לנשגב ולנעלה — ובכוח המוסרי שהעמיד לרשותו. תכונות של רפורמאטור ומחוקק היו לו, בצד תכונות של משורר, פייטן וחזן. אך כלום תכונות אלו נוגדות זו את זו? אפשר לומר, שבהר' נתגלתה מורשה קדומה של איש-הרוח היהודי — אותה מורשה, שעשתה את הנביאים רפורמאטורים ואנשי-חוק, מצד אחד, ומשוררים וחזנים, מצד שני.

מבחינה מוסרית שם לו לקו עקרונות מוצקים, שהיו בעיניו גם עקרונות של כבוד. אבל אע"פ שהחמיר ביחס לעצמו, הביט מגובה גדול על חולשות-אנוש, והיה מוכן לסלוח לשגגות פלזדונות, ואולם במקום שהבחין נטיה מוש-רשת לפשע, העדר-מצפון וסכנה ליחיד או לחברה, שם הפכה סבלנותו לחקיפות נמרצת — תקיפות של שופט-צדק, שאין

סברהרצל בהרצל בירושלים

ואולם הר' הפך לאגדה, לנושא של שירה, עוד מסיבה אחת. הופעתו שימשה ביטוי לשאיפה, למשאת-נפש, לצורך, שהורגש בעם במנהיג רבי-עלילה. בשנת תרנ"ז, רק חדשים אחדים לפני הקונגרס הראשון, כתב ביאליק את שירו „אכן חציר העם“, שבו נמצאים החרוזים המופלאים הללו:

אַכֵּן נִבֵּל הָעָם, קָלָא נִקְלָה נְרוּשׁ,
כִּלּוּ רָקֵב וּמְסוּס מִכֵּף רָגֵל עַד-רֹאשׁ!
שְׁלֵא הָקִים מִקְרָבוּ קָיִים נִקְלָה וְכָאֵב,
רַב פְּצָלִים, אִישׁ חַי, אֲשֶׁר יִפְצֵם בּוֹ לֵב,
וּבִלְבַב יִקְצֵר זִיק, זִיק מִרְמִיִּם הָדָם,
וּבְרֹאשׁ יִגָּה שְׂכִיב מֵאִיר דְּרָךְ הָעָם:
אֲשֶׁר יִקְרֵ לוֹ שֵׁם כְּלֵ-הַגּוֹי וְאֵלֵהוּ
גַם מֵהוֹן וּמִפֶּזֶז — מֵאֲלֵלֵי הַשָּׁמַיִם;
אֲשֶׁר מְעַט טָשָׁא-לֵב, הִרְבָּה אָמַת, עֲזוּנו,
שֶׁנֶּאֱמָה עֲזָה לְמִנְתַּי עֲבָדוֹת נְבוֹת,
חֶמְלָה גְדוּלָה כִּסֵּם, רְחֻמִּים רַבִּים כְּגֹדֵל
שֶׁקֶר עֲמוֹ הָאֲמֵלֵל וְכִכְבֵּד הָעֵל —
כְּלֵ-זֶה יִהְיֶה בְּלֵב, יִהְיֶה יְחִמֵּר פִּיִּם,
כְּלֵ-זֶה יִקְצֵר כְּאֵשׁ, יִקְצֵר יִצִּית הָדָם,
כְּלֵ-זֶה יִרְצֵם פְּהֵד תְּמִיד יוֹמֵם וְלַיִל:
קוּם עֲבָד, קוּם עֲשֵׂה, כִּי עָמְנוּ יַד-אֱלֹהִים.

הר' סיפק באופן בלתי-צפוי כמיהה זו של הדור למנהיג-הגואל. הוא בא ברגע ההיסטורי המתאים, כשהוא ממלא את כל אחת מן התביעות הרמות, שביאליק ציין בשירו. דמותו המציאותית חפפה את דמות-החזון של המשורר. על-כן זכה לכתרה-האגדה.

מ. אהרנפרייז, תאודור הרצל, „השלח“, כרך י"ד (1904), עמ' 195-208; ד. פרישמן, כל כתביו, ו.ו. תרצ"א, עמ' צ"ו-ק"י; מ. מדויני, המדיניות הציונית, תרצ"ד; נ. סוקולוב, אישים, ו. תרצ"ה, עמ' 5-63; א. ביין, תאודור הרצל, תשכ"א; ב. נתניהו, תאודור הרצל, מבוא לקובץ ה„מכתבים“ של ת. ה., 1937, עמ' 7-49; ב. דינבורג (דינור), מפלסי דרך, תש"ו, עמ' 90-144; ז. ז'בוטינסקי, כתבים ציוניים ראשונים, תש"ט, עמ' 75-150; אחד-העם, כל כתביו, תשי"ג, עמ' רמ"ט-רנ"א, רע"ו-רע"ח; מ. גורדאו, כתבים ציוניים (בעריכת ב. נתניהו), ו. (1960), עמ' 174-177; ו. (1960), עמ' 22-28, 64, 105-101; iv (1962), מפתח; S. R. Landau, *Sturm und Drang im Zionismus*, 1937; O. K. Rabinowicz, *Herzl, Architect of the Balfour Declaration*, 1958; E. Rosenberger, *Herzl as I Remember him*, 1959.

ב. נ.

עיוורת בעמו, שאת תכונותיו לא הכיר כהלכה. אך לטענה זו קשה להסכים. מי שכתב מאמרים כ„משהל“, מי שהיטיב להבחין כהר' בכל הצדדים השליליים של יהדות-הגלות ויהודי-הטמיעה, לא היה תמים כלל וכלל ביחסו לעמו. כשהאמין בכוחו של העם היהודי לבצע את מפעל שחרורו העצמי, לא היה בכך כלום משום אידיאליזאציה; היתה בכך בפשיטות סברה הגיונית, מבוססת על הסתכלותו בחייה-העם, שהביאה אותו לכלל אמונה ודאית ביתרון כוחותיו החיוביים על השלי-ליים. אף במעיינות-האידיאליזם, שנפתחו בתנועה שיצר ושפיר-כו סביבו בכוח, ראה ערובה לצדקת הנחתו. ואף בזה לא טעה. ההערצה הכבירה והמתמדת, שזכה לה, כמעט מתחילת פעולתו הציונית, נבעה לא רק מכשרונותיו המופלאים בתחומים מרובים כל-כך, מתוקף רעיונותיו המבריקים והמשכנעים, אלא אף — ואפשר, בעיקר — מסגולותיו האישיות. ראויה לציון ביחוד ההערצה הבלתי-מסוייגת, שהגו לו אישים כנורדאו וזאנגוויל — מבקרים נמרצים, סאטיריקנים ופאראדוקסאליסטים, שלא בנקל יכלו לראות באיזו אישיות שהיא משהו מן העל-אנוכי. הר' לא רק עקר אותם מתפיסת-עולמם, אלא שינה באופן ניכר את יחסם לאדם — ואת יחסם לעמם לא כל שכן. ז'בוטינסקי הצעיר, שנזדמן לו להכיר את הר' רק בקונגרס הששי, כשהיה ז'בוטינסקי באפוזיציה, יצא ברושם, שזוהי אישיות „ענקית“ — פשוטו כמשמעו.

ואולם בתקופה הקצרה של פעולתו זכה הר' לא רק להערצה בלבד. כבר בחייו, ועל כל פנים אחר מותו, זכה ליהפך לאגדה — לחלק מן המיתוס הלאומי. בדבר זה כבר הבחין אחד-העם, מתנגדו הקשה ביותר. מועטים הם המנהיגים במאת-השנים האחרונה, שזכו ליהפך ל„אגדה“ לאומית. סיבת-הדבר היא מה שזרקוריה-ההיסטוריה מכוננים בזמננו בתמידות אל האישיות הציבורית — ומי יעמוד במבחן של בדיקה קפדנית זו? לאגדה הפך לינקולן באה"ב. לאגדה הפך לנין ברוסיה, ולאגדה הפך הר' בעם-ישראל. בכל שלושת המקרים בולטים הקווים הללו: מסירות בלתי-מוגבלת, קנאות, לאידיאל, כושר-פעולה בלתי-רגיל, ואופי מוסרי טהור ומוצק, ועל אלה אפשר להוסיף את הקו הבא: מיתה קודם הזמן, ששוללת מבחירה-העם את האפשרות של ביצוע חזונו עד סופו.